JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA SPOLEČENSKÝCH VĚD

Reflexe hilsneriády v díle T. G. Masaryka a v dějinách obce Polná na přelomu 19. a 20. století.

Bakalářská práce

Vypracovala: Lenka Kölblová

Vedoucí práce: PhDr. Helena Pavličíková, CSc.

2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci s názvem „Reflexe hilsneriády v díle T. G. Masaryka a v dějinách obce Polná na přelomu 19. a 20. století“ vypracovala samostatně pouze s využitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě Pedagogickou fakultou elektronickou cestou, ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, dne 16. dubna 2013 .....

Lenka Kölblová

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala PhDr. Heleně Pavličíkové, Csc. a Mgr. Heleně Stejskalové za odborné vedení, cenné rady a tipy ohledně vypracování mé bakalářské práce. Dále ředitelce Martě Vomelové a pracovníkům Městského muzea Polná, díky kterým jsem se dostala k potřebným materiálům. Ráda bych poděkovala i Jiřímu Jakešovi za tipy ohledně přílohy.

ANOTACE

Cílem bakalářské práce je zachytit významné mezníky v historii obce Polná na přelomu 19. a 20. století. Obec Polná právě v tomto období zasáhly negativní události, které jsou v práci připomenuty také proto, aby bylo patrné, jak se Polná s těmito událostmi vyrovnala a jak neblahý vliv měly tyto nepříznivé události na další vývoj města a okolí. Proto je první část práce věnována nejstaršímu období vývoje města a četným proměnám jeho majitelů. Stavebně-historický vývoj významných historických památek je další částí práce a upozorňuje na pozoruhodné památkově chráněné objekty, které tvoří historické dominanty města. Jsou tak svědkem jeho dlouhé a zajímavé historie, která předcházela mediální známější kauze hilsneriády, díky níž se Polná proslavila. Vražda mladé dívky a následný soudní proces byl předmětem zájmu dobového tisku několik let. O tuto kauzu se zajímaly i významné osobnosti, prezentující vlastní názor. Jednou z těchto osobností byl i T. G. Masaryk, jenž Polnou osobně dvakrát navštívil, aby se na místě přesvědčil o některých skutečnostech, které byly vyšetřovací a soudní mašinérií zanedbány či zcela opomenuty, takže vedly k nesprávným závěrům. V příloze jsou vybrané novinové články a fotky unikátních historických materiálů. Závěr práce obsahuje návrh využití této problematiky ve výuce.

DIE ANNOTATION

Das Ziel der Bachelorarbeit ist, die bedeutendsten Marksteine in der Geschichte von der Gemeinde Polná um die 19. und 20. Jahrhundertwende aufzunehmen. Gerade zu dieser Zeit haben die Gemeinde Polná negative Ereignisse getroffen, die in der Arbeit auch darum erinnert werden, damit es ersichtlich wird, wie sich Polná mit diesen Ereignissen abgefunden hat und wie diese ungünstigen Ereignisse einen Misseinfluss auf die nächste Entwicklung von der Stadt und ihrer Umgebung hatten. Deshalb wird der erste Teil dem ältesten Zeitraum der Stadtentwicklung und den häufigen Verwandlungen ihrer Besitzer gewidmet. Die bauhistorische Entwicklung der bedeutenden historischen Sehenswürdigkeiten bildet den nächsten Teil der Arbeit, der auf sehenswerte denkmalsgechützte Objekte hinweist, die die historischen Dominanten der Stadt bilden. Sie dienen als Zeuge ihrer langen und interessanten Geschichte, die dem medial bekannten Fall Hilsner vorangegangen ist, dank dem Polná berühmt geworden ist. Der Mord des jungen Mädchens und der nachfolgende Prozess standen im

Mittelpunkt der Zeitpresse ein paar Jahre lang. Für diesen Fall haben sich auch bedeutende Persönlichkeiten interessiert, die ihre eigenen Meinungen präsentiert haben. Eine dieser Persönlichkeiten war auch T. G. Masaryk, der die Stadt Polná zweimal persönlich besucht hat, um sich an Ort über manche Tatsachen zu überzeugen, die von Untersuchungs- und Gerichtsmaschinerie vernachlässigt oder ganz vergessen worden sind, also diese haben zu falschen Folgerungen geführt. In der Beilage gibt es ausgewählte Zeitungsartikel und Fotos der einmaligen historischen Materialien. Der Abschluss der Arbeit enthält einen Vorschlag der Nutzung von der Problematik im Unterricht.

OBSAH

1 ÚVOD 8

2 STRUČNÝ POHLED DO HISTORIE MĚSTA POLNÁ 11

2.1 PŘEHLED MAJITELŮ 11

2.1.1 Páni z Polné 1242 – 1320 11

2.1.2 Páni z Lipé 1320 – 1356 11

2.1.3 Páni z Pirkštejna 1356 – 1463 12

2.1.4 Páni z Poděbrad, knížata z Misterberka 1463 – 1468 a 1479 – 1486 12

2.1.5 Páni ze Šternberka 1468-1479 12

2.1.6 Páni z Kunštátu 1486 – 1515 13

2.1.7 Trčkové z Lípy 1515 – 1538 13

2.1.8 Páni z Valdštejna 1538 – 1553 13

2.1.9 Páni z Hradce 1553 – 1597 13

2.1.10 Žejdlicové ze Šenfeldu 1597 – 1621 14

2.1.11 Páni z Ditrichštejna 1623 – 1858 14

2.1.12 Ženská linie rodu z Ditrichštejna 1858 – 1922 14

2.1.13 Muzejní spolek a TJ Sokol 1922 - 1948 15

2.1.14 Město Polná 1948 - dnes 15

2.2 CÍRKEVNÍ PAMÁTKY 16

2.2.1 Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie 16

2.2.2 Kostel svaté Kateřiny 17

2.2.3 Kostel svaté Anny 18

2.2.4 Kostel svaté Barbory 18

2.3 DALŠÍ VÝZNAMNÉ ARCHITEKTONICKÉ PAMÁTKY 20

2.3.1 Areál hradu a zámku 20

2.3.2 Pivovarské budovy 22

2.3.2.1 Měšťanský pivovar 22

2.3.2.2 Panský pivovar 23

2.3.2.3 Zaniklý Dolní pivovar 23

2.3.3 Budova bývalé městské elektrárny 24

2.3.4 Výjimečný útvar ve střední Evropě – Kleštěr 24

2.4 ŽIDOVSKÁ OBEC V POLNÉ 26

2.4.1 Židovské město 26

2.4.2 Synagoga 28

2.4.3 Židovský hřbitov 29

3 POLNÁ NA PŘELOMU 19. A 20.STOLETÍ 31

3.1 CHARAKTERISTIKA MĚSTA 31

3.2 VLASTENECKÝ ŽIVOT 33

3.2.1 Antonín Pittner (1814 – 1897) 33

3.2.2 František Poimon (1817 – 1902) 33

3.2.3 Antonín Klusáček (1817 – 1898) *34*
3.2.4 Karel Knittl (1853 – 1907) *34*
3.2.5 Václav Pojman (1849 – 1925) *35*
3.2.6 Břetislav Rérych (1872 – 1936) *35*
3.3 VELKÝ POŽÁR POLNÉ 37
4 HILSNERIÁDA 39
4.1 VRAŽDA V POLNÉ 39
4.2 VZNIK A PŘÍČINY HILSNERIÁDY 41
4.3 JUSTIČNÍ OMYL 45
5 ODRAZ HILSNERIÁDY V DÍLE T. G. MASARYKA 53
6 ZÁVĚR 58
7 LITERATURA 60
8 PŘÍLOHA 62

1 Úvod

Ve své práci jsem se rozhodla popsat významné historické milníky, které naznačují, že město Polná se během staletí existence muselo vyrovnat s řadou nepříznivých událostí. Tyto události výrazně poznamenaly dějiny Polné, proto se ukázalo jako důležité zmínit požár, problematiku vystěhovalectví, hilsneriádu a další.

Obec Polná na Jihlavsku, která má něco málo přes 5 000 obyvatel, je dnes známá např. jako Historické město roku 2006. Do povědomí občanů se však dostala už o více než jedno století dříve, a to vraždou Anežky Hrůzové a následným procesem zvaným „hilsneriáda“. Jelikož bydlím 3,5 km od Polné, kde již od dětství trávím většinu času, slyšela jsem o tomto tématu již spoustu informací. Tento proces trval několik let a dle mého názoru jeho absurdita spočívala v tom, že se lidé nechávali ovlivnit a vtáhnout do případu, aniž by znali všechny podrobnosti nebo měli vůbec nějaké důkazy a podklady ke svému tvrzení a následným činů. Na úplném konci 19. století a na počátku 20. století, kdy se tyto události odehrávaly, nebyly k dispozici dnešní vyspělé moderní metody vyšetřování trestných činů, tudíž se převážně používala metoda spekulací. Závěry se pak tvořily na základě nejednoznačných důkazů a řady nepravdivých svědeckých výpovědí. Bohužel i za těchto okolností bylo možné odsoudit člověka jako vraha.

Potvrdil se i Newtonův zákon akce a reakce, protože ani tady na sebe nenechala reakce na výsledek procesu dlouho čekat. Jelikož byl v tomto procesu odsouzený židovského původu, vzrostla velká vlna antisemitismu.[1] Během trvání hilsneriády se tento odpor vůči Židům neustále zvětšoval a dotýkal se stále většího počtu lidí. V tom spatřuji nadčasovost tohoto tématu, kdy šlo o sílu manipulativního jednání médií, protože spousta lidí útočila na Židy, jelikož byli zmanipulováni názorem davu.[2] Z hlediska etiky je odsouzeníhodné samotné jednání davu. Ve společnosti v období na přelomu 19. a 20. století naštěstí existoval i protipól antisemitisticky zaměřených

[1] Antisemitismus – náboženská, národnostní a rasová nesnášenlivost projevující se nenávistí vůči Židům - http://slovnik-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/antisemitizmus-antisemitismus; [cit. online 15.4.2013].
[2] Problematika davu – jak uvádí např. francouzský sociolog Gustav le Bon ve své knize Psychologie davu, člověk jako individuum se často nechá strhnout názorem někoho jiného. V samotném davu pak neužívá vlastní svědomí, ale řídí se chováním ostatních. Pokud je davová psychóza opravdu rozšířená, může to mít neblahé následky. (pozn. autorky)

občanů. Byli to osvícení a racionálně uvažující lidé, označila bych je jako příslušníky generace pozitivistů.[3] Dožadovali se přímých důkazů a důkladného prošetření daného činu a teprve pak spravedlivého odsouzení a trestu. Zastánců tohoto principu jednání a šetření bylo však bohužel podstatně méně než odpůrců.

Celým tímto procesem se zabývali také historikové, vědci a spisovatelé. Díky síle soudní pře se k procesu vyjadřovali i obyvatelé Polné a další tzv. obyčejní lidé. Byli to ti, kterým nebyl lhostejný osud člověka, jemuž hrozilo odsouzení neprávem. Odborná i laická veřejnost se zabývala průkaznými důkazy, rozborem výpovědí a analýzami kriminálního druhu s cílem dobrat se pravdy. Ne vždy se však kladl potřebný důraz na důkazy. Jak uvádí Friedrich Hartl ve své knize Das Wiener Kriminalgericht (Vídeňský kriminální soud), která se zabývá kriminalistikou dané doby: „Die Spezialinquisition im Sinne der Lehre umfaßte das ordentliche artikulierte Verhör des Beschuldigten, die Befragung der Zeugen und die Gegenüberstellung. Dem Augenschein und dem Sachverständigengutachten wurden von der Lehre weniger Bedeutung zugemessen, als diesen Beweismitteln in der Praxis tatsächlich zukam. Im Mittelpunkt stand das Verhör des Inquisiten.“[4] „Verbrechen nahm dieses Verhör viele Stunden in Anspruch und wurde mit entsprechend vielen Fortsetzungen (continuationes) geführt.“[5] Jedním z aktérů „hledání pravdy“, který se naopak zabýval hlavně znaleckými posudky, byl pak budoucí prezident Československé republiky, profesor Tomáš Garrigue Masaryk. V této práci bych chtěla poznat i detaily, které vedly k uvěznění Leopolda Hilsnera.

Pokud to bude možné, budou využity zejména materiály z polenského muzea či archivu, kde by bylo možné najít autentické historické dokumenty jak k historii města, tak k případu hilsneriády. Při primární rešerši odborné literatury jsem se často setkala se jménem Jana Prchala, který vydal řadu knih o Polné. Proto bych jeho práce ráda zmínila již v úvodu, neboť dosud je známou postavou kulturního veřejného dění města. V dále uvedené literatuře uvádím přehled jeho použitých prací. Součástí přehledu literatury

[3] Pozitivismus – filozofický směr, který stojí na základu přírodních věd. Pozitivní je ve vztahu k empirickým faktům to, co je objektivně změřitelné, opakovatelné a verifikovatelné. Zakladatelem je francouzský filozof August Comte. (pozn. autorky)

[4] Hartl, F. 1973, s. 164. Volně přeloženo autorkou - Speciální inkvizice ve smyslu či učení zahrnovala řádné výslechy obviněných, výslechy svědků a konfrontace obviněných se svědky. Inspekci a znaleckým posudkům tohoto učení byl vyměřen menší význam, než těmto důkazům v praxi opravdu patřil. Ve středu zájmu stál výslech inkvizice.

[5] Hartl, F. 1973, s. 164. Volně přeloženo autorkou – Výslech zločinu zabral podle nároku mnoho hodin a byl prováděn s odpovídajícím počtem pokračování.

jsou i prostudované muzejní dokumenty – novinové články či dříve vydané publikace o dějinách Polné, které ve vzájemné komparaci umožňují detailní historickou deskripci.

Téma hilsneriády frekventované v dobové literatuře je pro dnešní badatele typickou ukázkou případové studie rasové nesnášenlivosti a zaujatého postupu vůči kulturním a náboženských menšinám. Neboť bylo téma hilsneriády již několikrát zpracováno, není velká naděje, že by se mohlo objevit něco zcela nového. Přesto práce s vydanou literaturou umožňuje sestavit přehlednou kvalitní kompilaci a parafrázi celého případu.

2 Stručný pohled do historie města Polná

2.1 Přehled majitelů

Město Polná doznalo ve své historii řady majetkových změn, ke kterým docházelo převážně úmrtím předchozího majitele, sňatkem, převodem v dědickém řízení či jinými majetkovými převody z ekonomických důvodů.

2.1.1 Páni z Polné 1242 – 1320

Z nejstarších dochovaných pramenů víme, že prvními majiteli Polné byli páni z Polné, tehdejším názvem páni z Polmny. Ze 7. července 1242 pochází první písemná zmínka o sídlišti s kostelem. Tehdejší majitel Jan z Bratčic, někdy označován jako Jan I. z Polmny, podporoval Řád německých rytířů, kterým také věnoval velkou část svého majetku. Jeho podporu výrazně pocítila také církev, protože se jeho rod podílel na založení kláštera ve Žďáře nad Sázavou.

Jelikož neexistuje dostatek pramenů z doby vládnutí rodu pánů z Polné, nemůžeme si přesněji připomenout historii tohoto rodu. Zůstává nám tak velkou neznámou.

2.1.2 Páni z Lipé 1320 – 1356

Dalšími vlastníky byli páni z Lipé, jejichž erb obsahuje zkřížené *ostrve*[6]. Patří mezi nejvýznamnější a nejstarší české šlechtické rody. Osobností, která se nejvíce dostala do povědomí, se stal Jindřich I. z Lipé tím, že je považován za stavitele hradu. Z dějin je patrné, že Jindřich zastával vysokou pozici, když byl u moci Jan Lucemburský. Jak je známo, podařilo se mu přivlastnit si rozlehlá území v Čechách i na Moravě a vedl velice významné úřady.

[6] „kmen stromu s ponechanými pahýly odsekaných větví, jehož se užívalo za útoku místo žebříků k zlézání hradeb. V heraldice obecná figura, např. dvě zkřížené ostrve rodu Ronovců“ - http://www.pametihodnosti.cz/slovnik/538/ostrev_ostrve.html; [cit. online 4.12.2012]

2.1.3 Páni z Pirkštejna 1356 – 1463

Díky směně pozemků získali Polnou páni z Pirkštejna, což byli příbuzní pánů z Lipé. Erb tohoto šlechtického rodu se vyznačoval zkříženými ostrvemi s rybou. Po bitvě u Lipan se stal Hynek Ptáček z Pirkštejna, nejvýznamnější osobnost tohoto rodu, vůdcem kališnické šlechty.

2.1.4 Páni z Poděbrad, knížata z Misterberka 1463 – 1468 a 1479 – 1486

Do rukou šlechtického rodu pánů z Poděbrad se Polná dostala díky sňatku Viktorina, syna krále Jiřího z Poděbrad, a Markéty z Pirkštejna, což byla dcera Hynka Ptáčka, posledního pirkštejnského majitele.

Otec Viktorina, král Jiří, sídlil v Polné na krátkou dobu v roce 1468 z důvodu řízení vojenské operace u Třebíče. Tyto boje se týkaly uherských válek s Matyášem Korvínem, uherským králem. Král Jiří bránil své území a trůn.

Když v témže roce obsadili páni ze Šternberka Polnou, Viktorin o ni přišel, avšak byla mu navrácena v roce 1479. Následně místní panství odkoupili páni z Kunštátu, Viktorinovi příbuzní.

2.1.5 Páni ze Šternberka 1468-1479

Páni ze Šternberka získali Polnou do svých rukou díky jihlavským katolickým oddílům, které dobyly panství lstí roku 1468. Tento rod sympatizoval s Matyášem Korvínem, který se v Polné také krátce usadil. Jeho posádka, kterou zde zanechal, ovládala celé okolí, tedy celý kraj, další 2 roky.

V letech 1470 a 1471 probíhala mírová jednání, za kterých vyplynulo, že synové krále Jiřího z Poděbrad pak opět získali polenské panství, a to v roce 1479. Od listopadu téhož roku ho opět vlastnil Viktorin, ale roku 1486 ho definitivně prodal svým příbuzným, pánům z Kunštátu.

2.1.6 Páni z Kunštátu 1486 – 1515

Roku 1486 tedy koupili Bočkové z Kunštátu, další významný rod, polenské panství od Viktorina, což byl kníže minsterberský. Následně roku 1515 Polnou prodali Trčkům z Lípy.

2.1.7 Trčkové z Lípy 1515 – 1538

Dalšími vlastníky se tedy stali Trčkové z Lípy. Jednalo se o významný rytířský rod, který pocházel z Lípy u Hradce Králové a své bohatství nastřádal během husitských válek. Kromě Polné vlastnili také Opočno či Lipnici, jak je patrno z jejich titulů.

Co se týče nejznámější osobnosti tohoto rodu, šlo o Adama Erdmana Trčku z Lípy, kterého zavraždili v Chebu spolu s Albrechtem z Valdštejna.

2.1.8 Páni z Valdštejna 1538 – 1553

Tento šlechtický rod, zastupovaný Karlem z Valdštejna, koupil polenské panství roku 1538. Bylo to po smrti nejslavnější osobnosti – Albrechta z Valdštejna. Polnou následně zdědila Karlova dcera, Kateřina z Valdštejna, která v roce 1553 uzavřela sňatek se Zachariášem z Hradce.

2.1.9 Páni z Hradce 1553 – 1597

V řadě majitelů Polné pokračuje velice významný a známý český šlechtický rod pánů z Hradce, který se klasicky vyznačuje znakem pětilisté růže. Zachariáš z Hradce zdědil po svém otci např. Telč, což bylo jeho trvalé sídlo. Jak už bylo zmíněno, polenské panství vyženil a po požáru roku 1584 ho nechal upravit v duchu renesance. Telč a Polná si v té době byly architektonicky velice podobné.

Z důvodu Zachariášovy smrti roku 1597 byla pak Polná prodána posledním pobělohorským majitelům.

2.1.10 Žejdlicové ze Šenfeldu 1597 – 1621

Zámek i město koupil protestantský šlechtický rod Žejdlicové ze Šenfeldu. Vzhledem k nedávné přestavbě Zachariášem z Hradce si pak zvolili Polnou za své hlavní sídlo. Dokládá to i fakt, že svou rodinnou hrobku umístili do největšího místního kostela, a to do kostela Nanebevzetí Panny Marie.

Po ukončení bitvy na Bílé hoře, kdy došlo k potlačení stavovského povstání, byla na Rudolfa Žejdlice, nejmladšího z rodu, uvalena klatba. Byl odsouzen za postoje, které zastával, např. sympatizování s Fridrichem Falckým, a následně mu byl zkonfiskován celý majetek. Jeho osud nebyl příjemný, protože přežil svou ženy i obě dcery.

2.1.11 Páni z Ditrichštejna 1623 – 1858

Korutanský šlechtický rod, který sympatizoval s Habsburky, vlastnil Polnou další tři století. Jako nejvýznamnější z nich bývá uváděn kníže František z Ditrichštejna, což byl zároveň kardinál a olomoucký biskup. Po bitvě na Bílé hoře získal hrad v Polné spolu s řadou dalších majetků v Čechách i na Moravě, a to díky probíhajícím konfiskacím. Toto panství koupil od císaře roku 1623.

Páni z Ditrichštejna zde přežili války i bídu či například mor. Podíleli se také na přestavbě zámku, ale po ničivém požáru roku 1794 se vrchnostenská správa usídlila v Přibyslavi a správa panství tam byla přenesena od roku 1810.

2.1.12 Ženská linie rodu z Ditrichštejna 1858 – 1922

Polenské panství, po požáru v podstatě pouze skladiště či nouzové bydliště pro tuláky, se po smrti Josefa z Ditrichštejna dostalo do rukou jeho dcery Klotyldy Clam-Gallas. Dědictví se pak přeneslo také na její dcery Eduardinu Khevenhullerovou a Klotyldu Festeticsovou. Poté byla Polná ve vlastnictví rodiny Kinských až do roku 1948, protože se dcera Eduardiny, Eleonora Kinská, provdala za Zdenka Radslava Kinského.

2.1.13 Muzejní spolek a TJ Sokol 1922 - 1948

Od roku 1919 se Břetislav Rérych, místní učitel, historik, redaktor apod., zajímal o to, jak by bylo možné získat objekt polenského zámku pro Spolek polenského muzea a města. Od tehdejších majitelů odkoupil roku 1922 hrad a zámek, jež byly v zchátralém stavu, továrník Václav Pojmann. Hrad pak předal jako dar muzejnímu spolku a zámek TJ Sokolu Polná.

Následovaly náročné rekonstrukce, z nichž první pobíhala v letech 1922-1936. Po smrti Břetislava Rérycha právě roku 1936 pak neproběhla žádná větší stavební úprava. Poslední největší rekonstrukce polenského hradu byla uskutečněna v letech 1988-2004. Jednalo se o rozsáhlou rekonstrukci, jejímž výsledkem bylo nejen zakonzervování dle památkových výzkumů, ale došlo také k celkové revitalizaci zámeckého areálu.

2.1.14 Město Polná 1948 - dnes

V současnosti se město Polná stará o veškeré své historické objekty. Získalo také ocenění Historické město roku 2006. Konkrétně Polenský hrad je dnes centrem kulturního dění, ať už se jedná o klasické nebo návštěvníky velice oblíbené noční prohlídky.

Celkově bych Polnou označila snad po všech stránkách za poměrně vyspělé menší město, které se snaží dodržovat a obnovovat různé kulturní tradice, podporuje sport a další podobné aktivity. Město Poln rovněž pečuje o výstavbu bytových prostor pro mladé rodiny a o zajištění péče pro seniory. Celkově se snaží vytvářet optimální životní podmínky pro všechny věkové kategorie.

(http://www.muzeum-polna.cz/hrad-a-zamek/majitele)[7]

[7] Parafrázováno – na tomto webu se nacházejí velmi užitečné informace.

2.2 Církevní památky

Nezanedbatelnou částí města jsou sakrální památky. Nejvýznamnější církevní památkou je Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie. Pozoruhodné jsou i tři další dochované kostely se zajímavým původním vzezřením i vybavením.

Víru místních obyvatel dokládá každoroční tradiční Mrkvancová pouť. Dnes se nejedná přímo o tradiční pojetí události, ale počátky sahají až do 17. století, kdy se začal slavit svátek sv. Liguriáše, patrona města.

2.2.1 Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie

Původní kostel z 1. poloviny 13. století nahradil v roce 1700 chrám Nanebevzetí Panny Marie. V Polné stojí celkem čtyři kostely a tento je z nich největší. Jeho stavba trvala zhruba 7 let a byla vedena italským misterm Dominikem de Angeli, který poskytl potřebné stavební plány. Přesto, že nebyla tato sakrální stavba dokončená, byla roku 1707 prozatímně předána z důvodu využití pro původní záměr. Počátkem září téhož roku, konkrétně 7. – 13. září, proběhlo vysvěcení chrámu strahovským opatem Vítem Seipelem. Finance na stavbu chrámu, tedy trojlodní baziliky, poskytl majitel tehdejšího polenského panství Leopold Ditrichštejn. Z důvodu jeho předčasné smrti v roce 1708 však byly další práce zastaveny. On i jeho otec Ferdinand si tak splnili sen o majestátním chrámu jen z části

Chrám Nanebevzetí Panny Marie, který se nachází v dolní části Husova náměstí, patří spolu s areálem hradu a zámku k dominantám města. Podle názoru řady odborníků ho můžeme směle řadit mezi nejhonosněji vyzdobené sakrální stavby v České republice. I na vnitřní výzdobě se podíleli italští mistři, kteří chrámu dodali vzhled na vysoké úrovni. Nachází se zde i výtvarné práce malíře Luca Antonia Colomba a štukatéra Giacoma Antonia Corbelliniho. Dříve pracovali i např. na hradě Pernštejn.

Chrám obklopuje ze tří stran ohradní zeď, která je na západní straně dělena schodištěm a terasou. Celkové vzezření doplňuje pod schodištěm kamenná kašna se sloupem a plastikou putta uprostřed. Nad ní pak stojí sochy sv. Petra a sv. Pavla, které se dnes nachází na zámeckém mostě ve Žďáře nad Sázavou.

Délkou 63 m, šířkou 26 m a výškou 22 m patří polenský chrám mezi největší v České republice. Věž se pyšní výškou 64 m, nahradila předešlou věž zničenou požárem a pochází z roku 1895. V témže roce proběhla také instalace zvonů a nového hodinového stroje. V tomto kostele se také nachází rodinná hrobka šlechtického rodu Žejdliců ze Šenfeldu, která je umístěna přímo pod dlažbou pocházející z roku 1713.

V chrámu najdeme dvoje varhany, menší a větší. Ty menší na řemenový pohon, tzv. literátské, jsou velkou vzácností pocházející z konce 16. století. Doplněny jsou o velké barokní varhany, které pochází z roku 1708 od Jana Davida Siebera jako jeho mistrovské dílo. Další vzácností polenského chrámu je nedávno zrestaurovaná protestantská cínová křtitelnice, která pochází z roku 1617 od jihlavského cínaře Gleixnera.

Nedílnou součástí polenského chrámu Nanebevzetí Panny Marie je vedle stojící budova děkanství a Kaplanka s tzv. školskou branou, kde v současnosti sídlí Policie ČR. Od roku 2008 se Polná může pyšnit zápisem tohoto chrámu na seznam národních kulturních památek.

2.2.2 Kostel svaté Kateřiny

Na jih od města, na místě zvaném Strážný vrch, se nachází kostel sv. Kateřiny s pětibokým presbytářem. Tento hřbitovní jednolodní kostel pochází patrně ze 2. poloviny 14. století. Najdeme zde dochovaný lomený portál pocházející z rané gotiky, patrně sloužící jako modlitebna pro hradní obyvatele. V interiéru se dochovaly také zbytky fresek z 15. století. Fresky pocházejí z renovace kostela za vlády Žejdliců ze Šenfeldu. K tomuto kostelu dále náleží hřbitov pocházející podle písemných zmínek již z počátku 15. století, v letech 1592 a 1593 k němu pak byla vystavěna i hřbitovní zeď.

Na zmíněném hřbitově byly tehdy k nalezení náhrobky obzvláště obyvatel hradu a podhradí, později také obyvatel čtvrti Kateřinov. Tato čtvrť působila dlouho jako samostatná obec. Pod původním hřbitovem byl pak na konci 16. století vytvořen také menší hřbitov pro lidi jiné víry, nepokřtěné děti a sebevrahy.

I dnes najdeme na hřbitově sv. Kateřiny řadu cenných náhrobků. Jedná se o zdobené železné kříže, plastiky či náhrobky významných osobností.

Nejstarší dochovanou památkou v Polné je místní hrad a kostel sv. Kateřiny i se hřbitovem zaujímá hned druhé místo. Celý objekt není ve zcela přijatelném stavu, spekuluje se o možnosti zániku vzácných fresek z 15. až 17. století. Občas se zde provádí běžná údržba, ale poslední zásadnější oprava, která zahrnovala i pokrytí střechy novým plechem, se konala v roce 1977.

2.2.3 Kostel svaté Anny

Kostel sv. Anny bývá místními nazýván jako „Špitál“ či „Špitálek“. Důvodem je jeho účel, sloužil totiž jako modlitebna chovanců špitálu, který byl založen po roce 1440. Kostel se dočkal také obnovení, a to v roce 1588.

Následující stavební úpravy se konaly v letech 1684 a 1863. Teprve později, hlavně při výstavbě kostela Nanebevzetí Panny Marie, byl kostel sv. Anny užíván pro početné bohoslužby farnosti. Od roku 1892 probíhala 2 roky přestavba kostela v pseudogotickém stylu. Jednalo se o přestavbu v duchu purismu. Provedl ji architekt Robert Niklíček a celkový náklad činil 12 tisíc zlatých. Bohužel došlo během stavebních úprav ke zničení původních fresek z 15. století.

Až do poloviny 20. století dodržovali místní obyvatelé pouť „U svaté Anny“. Vedle kostela stojí dům, který je známý narozením světově známého hudebníka Josefa Kuhna. Není náhodou, že se proslavil jako mistr ve hře na varhany.

2.2.4 Kostel svaté Barbory

Po roce 1710 vznikl směrem na Přibyslav nový hřbitov a v letech 1720–1725 zde byl uprostřed hřbitova postaven hřbitovní kostel sv. Barbory díky iniciativě tehdejšího polenského děkana, kterým byl Pavel Haberlandt.

Stavební práce kostela byly provedeny v jednoduchém barokním stylu na půdorysu ve tvaru řeckého kříže. O dřevořezby se zasloužila tehdejší místní dílna polenských Morávků.

Nad hřbitovní branou je situována plastika sv. Barbory, která je právě patronkou umírajících. Tato plastika byla v květnu roku 1945 z části poškozena.

Na hřbitově kostela sv. Barbory se nachází několik historicky významných náhrobků. Jedním z těch méně obvyklých je např. železný zdobený náhrobek děkana Matěje Slugy z r. 1859, který pochází ze železárny v Polničce. Neopomenutelným je i pomník Anežky Hrůzové z roku 1899, kdy byla zavražděna a její vražda dala vzniknout procesu zvanému „hilsneriáda“. Mezi další zajímavosti patří i mramorové desky polenských kaplanů a děkanů, které jsou zasazeny do zdi kostela. Na tomto hřbitově se nachází také památník obětem I. světové války, který čítá 17 jmen.

Mimo církevní stavby jsou nedílnou součástí města Polná také historické měšťanské budovy. Patří sem např. městská elektrárna, školy, pivovarské budovy, apod.

(Prchal, J., 2010) [8]

[8] Parafrázováno – autor se historií Polné zabývá velice podrobně.

2.3 Další významné architektonické památky

Město Polná prošlo raně renesanční přestavbou, kterou si vynutil zkázonosný požár v roce 1551, který zachvátil celé město. Následoval architektonický výkvět, jehož důkazem jsou stavební dispozice různých měšťanských domů a několika neobyčejných portálů.

Tyto renesanční prvky z poloviny 16. století se dochovaly dodnes, zvláště v historickém centru města, ačkoli bylo město zachváceno dalším požárem v roce 1863.

2.3.1 Areál hradu a zámku

Hrad Polná náleží mezi nejstarší panské stavby v České republice, pochází totiž ze 13. století. Ve městě pak zastává pozici nejstarší architektonické památky. Nejstarší vyobrazení vychází z předlohy Jorise Hoefnagela, kde můžeme vidět monumentální válcovou věž, která představovala samotné jádro hradu. Bohužel až do poloviny 18. století není dokumentace o složitém stavebním vývoji.

Se změnou majitelů a dobového stavitelského vkusu a v souvislosti s potřebou změn pro bydlení probíhaly různé úpravy objektu. Hrad byl důkladně opevněn a rozšířen ve druhé polovině 15. století. Stalo se tak díky tehdejšímu majiteli Viktorinu z Kunštátu, který dal kolem hradu vybudovat rybník a vodní příkopy. V roce 1584 byl hrad znovu přestavěn, jelikož Polnou zasáhl další požár. Stalo se z něj zámecké sídlo Zachariáše z Hradce.

Snad nejdůkladnější stavební úpravy hradu proběhly v letech 1693 – 1696. Jednalo se o úpravy barokní za majitele polensko-přibyslavského panství Ferdinanda Ditrichštejna. Celý objekt získal novou podobu. Po vypálení města Švédy přišel hrad o velkou část svého opevnění. Došlo také k obnovení jižní a východní strany hradu a zámku s předhradím, avšak hrad přišel o svůj padací moc a zavezl se příkop pod mostem.

Poté zařídil Ferdinand Ditrichštejn také hospodářský areál s dvorem, stájemi a sýpkou a hrad, nově tedy zámek, byl upraven tak, aby tam mohli pobývat panští úředníci. Přibyla také kamenná kašna, umístěná na nádvoří. Zřízena byla pro potřeby

tamních obyvatel. (Prchal, J. 2010)[9] „Do ní byl zaveden nový panský gravitační vodovod z lučního žlabu u Boučku na Bradských loukách mezi vesnicemi Dobroutov a Věžnička.“[10] Mnozí odborníci, turisté i místní občané vzhled této kašny kritizují, protože byly v 90. letech odkryty její základy a její vzezření po novodobých úpravách neladí s celkovou rekonstrukcí.

Za zmínku stojí i požáry, které se nevyhnuly ani zámku. V roce 1744 a 1794 vypukl požár v panském pivovaru, který byl zřízen nedaleko hradu. Oba tyto požáry zasáhly zámek, ale i okolní hospodářské budovy. Některé budovy byly strženy, jiné přišly při nejmenším o svá nejvyšší patra. Následně se roku 1810 přestěhovala místní správa do nedaleké Přibyslavi a hrad začal pomalu chátrat, ačkoli se tam hospodařilo ještě několik let. Jeho úpadek pak pokračoval po celé 19. století. Velká část objektu, hlavně původní část, byla postupně rozebírána na různé stavby, opravy apod. Do tamních prostor se často ukrývali poutníci či bezdomovci, aby unikli např. dešti. Dnes najdeme v mnoha základech domů v Polné kameny, které pochází původně z hradu. Nemusí se jednat jen o základy, ale i o terasy, chodníky, schody apod. Až do roku 1922 to fungovalo tímto způsobem. Po několika jednáních se zástupci tehdejších majitelů koupil hrad v roce 1922 místní továrník Václav Pojmann. Jednalo se o částku 70 000 Kčs. Objekt byl zakoupen pro Muzeum v Polné, které vedl místní učitel, historik a celkově zasloužilý občan Břetislav Rérych. Ten následně začal na hradě s velkou rekonstrukcí. Došlo k úpravě okolních pozemků v letech 1923-1927. Pak byl hrad využíván převážně pro potřeby muzea, avšak existovaly tam i byty.

Poslední generální rekonstrukce probíhala od poloviny 70. let 20. stol. až do roku 2004, která postihla všechny části hradního komplexu. K menším úpravám a údržbách však dochází stále. Tam, kde bývala konírna s obytnou částí, se v současnosti nachází restaurace s možností ubytování. Několik let po zániku panského pivovaru začaly být tyto prostory užívány různými firmami, převážně se zabývající dlouhotrvající výrobou nábytku, která bezesporu patří mezi kulturní tradice regionu. Další část zámeckého objektu byla přestavěna na kulturní středisko. Tyto stavební úpravy pro možnost prostorného sálu s velkým jevištěm trvaly 15 let. Ve vedlejším křídle se v současné době nachází Základní umělecká škola a Zámecký klub. Samotný hrad využívá Městské muzeum Polná k prohlídkovým trasám muzejních expozic a

[9] Parafrázováno
[10] Prchal. J., (2010), s. 33.

k depozitářům. Sídlo muzea je pak v hradní věži s branou, tam se nachází také část depozitáře. Celý areál doplňuje i městské kino, provozované Beat Fan Clubem. Promítá však spíše jen o víkendech. Celý objekt je tedy plně využíván. V červenci a v srpnu se koná místní akce Polenské kulturní léto, kdy mohou návštěvníci vidět na nádvoří zámku různé kulturní pořady. K celému areálu náleží také parkán v severozápadní části, který se táhne kolem původní části hradu a slouží celoročně k možnosti odpočinku na lavičkách nebo k vyhlídce na rybník Peklo a okolí.

Stávající podoba zámku je tedy výsledkem stavebních rekonstrukcí v průběhu staletí, z nichž jsou patrné středověké základy, renesanční zdivo a zbytky arkád či pozdější barokní úpravy. To je také patrně důvodem, proč hrad poutá pozornost všech návštěvníků.

V areálu hradu a zámku v Polné nebyl dosud nikým proveden důkladnější archeologický průzkum. Do budoucna je tedy tento fakt zcela neodkladný.

(Prchal, J., 2010)[11]

2.3.2 Pivovarské budovy

Vaření piva v Polné se traduje již od 1. poloviny 14. století. Celkem zde existovaly tři pivovary. Asi největší byl měšťanský horní. Dále byl v Polné dolní pivovar a také panský, který sídlil u zámku.

2.3.2.1 Měšťanský pivovar

Tento pivovar se nachází v ulici Komenského a byl postaven v letech 1863-1865 po vyhoření dosavadního pivovaru. V té době byla po pivo z Polné obrovská poptávka, dováželo se např. až do Pardubic. Zajímavostí je také dodávání piva v lahvích, která započala již v roce 1886.

Rekonstrukce pivovarských objektů proběhla v roce 1905 zároveň s modernizací zařízení. Roku 1950 pak výrobu piva zastavil stát a nadále byla v provozu jen sodovkárna. Sodovky se zde vyráběly už od roku 1896. Asi po dvaceti letech byla zrušena i výroba sodovek a pomalu chátrající objekty sloužily jako sklady, zejména prostorné sklepy. Pouze 2 místnosti byly užívány Klubem důchodců, a to asi třicet let

[11] Parafrázováno

od roku 1969. Do historie pivovaru se zapsalo také to, že v jeho pravé části pobýval v letech 1916-1919 spisovatel Bohumil Hrabal. Tyto chatrné objekty pak koupil místní soukromý podnikatel Ivan Vlach, který začal s rekonstrukcí a dnes využívá bývalý pivovar k soukromým účelům.

Komplex bývalého pivovaru, kde se nacházela administrativní budova, bývalá varna, hospodářské budovy a ohradní zeď, je v současnosti kulturní památkou. Stalo se tak v roce 2001 na popud od Klubu Za historickou Polnou. Samozřejmě souhlasil i vlastník.

V poslední době si historie pivovaru získala pozornost různých badatelů i turistů.

2.3.2.2 Panský pivovar

Zámecký pivovar vařil pivo již počátkem 17. století, jak vypovídají dobové zápisy. Bohužel není známá jeho podoba. Pochází z let 1710 – 1713, kdy ho založil kníže Walter František Xaver Ditrichštejn v dolní části Kateřinova. Pravděpodobně díky jeho poloze vznikl název „zámecký“ či „kateřinovský“. Název „kateřinský“ nesou i pivní lahve. Zdejší pivo odebírali nejen panské hospody „U Lva“ a „U Koníčka“, ale také rychtáři z vesnic.

Budovy, které tvořily celý komplex panského pivovaru, odkoupil starosta města Jindřich Volenec v roce 1921. Následně je prodal měšťanskému pivovaru. Z důvodu rizika požárů, které se zde konaly dříve, zde bylo vaření piva zrušeno.

Objekty začaly být využívány pro řemeslnickou a hospodářskou činnost. Od roku 1990 zde sídlí firma s nábytkem a od roku 2005 se nachází tyto objekty pod památkovou ochranou.

2.3.2.3 Zaniklý Dolní pivovar

Třetí budovou, kde se vařilo v Polné pivo, byl tzv. Dolní pivovar, který byl umístěn na Sezimově náměstí. Pravděpodobně stál na místě, kde jsou dnes obytné domy čp. 63, 64 a 65. Je připomínán, protože o něm existují zmínky v městských a gruntovních knihách hned několikrát. Je to od 2. poloviny 16. století, kdy byl na vrcholu

užívání, až po konec století 17. Roku 1703 byl stržen a místo něj se postavily obytné domy pro měšťany.

2.3.3 Budova bývalé městské elektrárny

Snad jediná místní technická památka, elektrárna v Polné, existuje od roku 1910, kdy městská rada rozhodla, že zde bude zaveden elektrický proud. V tehdejších dobách Rakouska-Uherska patřila Polná mezi několik málo míst, kde měli vlastní výrobu elektřiny. Elektrárna byla vystavěna v secesním stylu Josefem Křelinou na Dolním městě. „Za zprovoznění se zasloužila Elektrotechnická akciová společnost.

Až do roku 1939 fungovaly v budově elektrárny také veřejné městské lázně. Polná se tak stala důležitým výrobcem elektrické energie, protože zásobovala elektrickým proudem i sousední Přibyslav až do roku 1941, kdy byla činnost místní elektrárny zastavena. Stavba se pak proměnila v dům s byty. Ty se tam nacházejí i dnes, avšak až po důkladné rekonstrukci, provedenou vlastnící firmou IP Izolace Polná na konci 20. století. Díky své historizující architektuře v současné době jistě upoutá pozornost všech kolemjdoucích.

(Prchal, J., 2010)[12]

2.3.4 Výjimečný útvar ve střední Evropě – Kleštěr

„Kleštěr je část prastaré zemské cesty vedoucí z Moravy do Čech přes Polnou. Z této kdysi důležité obchodní komunikace se dochoval asi 150 m dlouhý hluboký úvoz s výrazným výtesem (soutěskou) ve skále“[13]. Po roce 1874, kdy byla položena od dvora Ovčín k věžnické cestě nová silnice, se Kleštěr k dopravě přestal používat. „Podstatná část úvozu, později ještě stále navazující na silnici do Věžnice u Havlíčkova Brodu, byla v polovině 60. let 20. století necitlivě zavezena. Kleštěr pravděpodobně souvisel s nejstarší trasou Haberské stezky, později byl součástí Uherské obchodní cesty“[14].

[12] Parafrázováno
[13] http://www.kzhp.cz/clanek/klester-jan-prchal-19; [cit. online 11.2.2013]
[14] http://www.kzhp.cz/clanek/klester-jan-prchal-19; [cit. online 11.2.2013]

Podle urbáře Trčků z Lípy z roku 1591 existoval ještě v tomto roce provoz na Haberské cestě vedoucí z Habrů přes Lipnici, Německý Brod a Polnou. Milníky a směrníky této trasy jsou zakresleny i na Klaudyánově mapě Čech z roku 1518. „Touto komunikací byla také hnána početná stáda dobytka na výhodné trhy do Čech. Úzký výtes ve skále umožnil tzv. „mýtnému“ spočítat počet kusů skotu ve stádě a stanovit tak příslušný poplatek za přepravu dobytka přes město. Kleštěr tedy s největší pravděpodobností představuje prastaré celniště. Význam historické komunikace dokládá několik archeologických nálezů“[15]. Předně je to „kamenný byzantský křížek, nalezený přímo v Kleštěru, a římská mince, nalezená na zahrádce v těsném sousedství gotické Dolní brány. Regionální historik Břetislav Rérych (1872–1936) připomíná, že staré hradiště a osada Polmna (Polná) byly původně založeny na obranu této obchodní stezky“[16].

V roce 1998 byl Klešter vyhlášen Ministerstvem kultury ČR národní kulturní památkou, a to jako „naprosto výjimečný útvar ve střední Evropě a zcela ojedinělá technická památka“[17].

[15] http://www.kzhp.cz/clanek/klester-jan-prchal-19; [cit. online 11.2.2013]
[16] http://www.kzhp.cz/clanek/klester-jan-prchal-19; [cit. online 11.2.2013]
[17] http://www.kzhp.cz/clanek/klester-jan-prchal-19; [cit. online 11.2.2013]

2.4 Židovská obec v Polné

2.4.1 Židovské město

První písemné doložené zmínky o židovském osídlení Polné pocházejí z roku 1582 z „Právního manuálu“ města Polná. Další zmínky se pak nalezly v cechovním pořádku řezníků z roku 1608. Tehdejší panovník z rodu Žejdliců jim dovolil jen nákup a prodej živých zvířat, nikoli obchod s masem. Od této doby nikdo nijak zvlášť nezasahoval do tehdejšího života Židů ve městě, změnilo se to až nástupem někdejšího potomka kardinála Františka Dietrichštejna, Ferdinanda z Dietrichštejna, který vydal v roce 1676 řád pro Židy.

Tento řád jim nařídil oddělení jejich příbytků od křesťanských, a tudíž vzniklo první ghetto. Původně byla tato zvláštní čtvrť umístěna pod tzv. Dolní branou, ale dnes tam její někdejší existenci připomíná pouze židovský hřbitov. Řád dále limitoval počet židovských rodin, omezoval jejich živnost a dokonce i povolenou dobu pobytu cizích Židů.

Roku 1680 pak dostal místní hejtman od Ferdinanda z Dietrichštejna pokyn k vyměření nového židovského ghetta na Horním městě. Vyměřil tedy velikost domů a dvorků a sjednal i podmínky mezi představiteli města a židovské komunity. Bohužel není dodnes přesně známo, proč bylo ghetto přesunuto. Možná pro jeho polohu, protože bylo příliš blízko zámku, možná pro vlhké a nezdravé okolí tamější říčky a potoka.

Na základě rozhodnutí o přesunu ghetta pak vznikl v březnu roku 1681 „neodvolatelný kontrakt“ mezi městskými a židovskými představiteli. Ten obsahoval informace a ukládal pokyny k vykoupení prostoru pro vybudování domků pro Židy a také zavázání se Židy za placení každoročních dvou splátek za domek. Tato nová městská část dále neměla povinnost ubytovat vojsko a její obyvatelé byli osvobozeni od povinných hlídek. Povinné platby, které jim byly vyměřeny, odváděl za celou obec rychtář. Pokud by nezaplatil, měla městská rada právo ho uvěznit.

Pro Židy vyplynuly z této smlouvy ještě další závazky – za poplatek využívali pouze městskou váhu, za pravidelný roční poplatek 15 zlatých jim byly vybudovány lázně, byla jim uložena povinnost nakupovat sůl, dřevo a potraviny ve městě a pod

pokutou měli zákaz zasahování do řemesel provozovaných ve městech. Tím byly znovu potvrzeny výhody měšťanů jako už v roce 1676.

V září 1681 uzavřel hejtman se Židy další „neodvolatelný kontrakt“, který stanovil podmínky, za jakých by Židé dostali nové chalupy. (Vomelová, M., 1996)[18] „Chalupy byly zbudovány ze dřeva na kamenné podezdívce“ [19] a uvnitř se nacházela světnice, komora, kuchyně a chodba. Nově vzniklá část byla ohrazena a měla dvě brány. Povinností Židů bylo ohrazení i brány udržovat.

Samozřejmě, že ani tento kontrakt nezůstal bez dalších závazků – Židé museli čepovat jen knížecí pálenku a pít košer víno jen z mikulovských sklepů. Povinný odběr byl stanoven na osm sudů. Naproti těmto závazkům projevil tehdejší kníže projev dobré vůle ve formě kašny a místa pro chov ryb.

Co se týkalo židovské modlitebny, nejprve se nacházela v prkenné boudě. Později v soukromém domě, ale přáním židovských obyvatel stále zůstávala zděná synagoga. Toto přání se jim splnilo o tři roky později uzavřením smlouvy židovské obce a majitelem panství o stavbě zděné synagogy s rituální lázní. Většinu částky za stavbu zaplatila židovská obec hotově a zbytek splácela po částech.

Celé 18. století bylo ve znamení různých změn ohledně Židů a jejich městské části. Počátkem tohoto století bylo po požáru židovské město přestavěno a počet usazených rodin se zvýšil z 16 na 32. Pak byla Židům také povolena stavba obecního domu. V roce 1724 již v Polné žilo 52 rodin a celá židovská obec měla 305 členů. O dva roky později byl vydán familiantský zákon, který udával, že založit rodinu si smí jen nejstarší syn. V polovině 18. století byl také vystavěn židovský špitál.

Toleranční patent vydaný v roce 1781 umožnil začlenění veškerého obyvatelstva do společenského systému a to se promítlo i v životě polenských Židů. V roce 1787 jim bylo uloženo, aby si namísto tradičních jmen a příjmení zvolili jména německá. Např. Adler, Fischer, Löw, Löwy, Schüller, Singer, Müller, apod.

Roku 1811 bylo v Polné již 87 rodin a o 20 let později jejich počet dosáhl dokonce čísla 128. Nové zákony přinesly i ustanovení o povinné školní docházky a samostatná židovská německá škola, umístěna v obecním domě, fungovala v ghettu do roku 1900. Činnost této školy pak byla ukončena pro nedostatek žáků, protože většina židovských dětí navštěvovala českou školu.

[18] Parafrázováno
[19] Vomelová, M., (1996), s. 74.

S uvolňováním poměrů a životních podmínek ostatního obyvatelstva se uvolnily i podmínky Židů. Postupně začali provozovat dosud zakázaná řemesla a začali se usazovat i mimo ghetto. Po velkém požáru v roce 1863 se urychlilo stěhování Židů do ostatních částí rakousko-uherské monarchie i světa a mnozí polenští Židé pak následně dosáhli ve světě významného postavení a úspěchů. Byli to lékaři, obchodníci, ale i rabíni.

Vylidňování ghetta se nejvíce umocnilo vraždou Anežky Hrůzové a aférou kolem ní zvanou „hilsneriáda". Roku 1920 pak odešel z Polné poslední rabín a obřady tam vykonával rabín z Kolína. 18 let poté bylo zaznamenáno v Polné už jen 37 Židů. Do vypuknutí války žilo obyvatelstvo ve vzájemné shodě. Počet židovských obyvatel se rozrostl v letech 1938-39 nuceným příchodem, ale na jaře roku 1942 už byli polenští Židé soustřeďováni ve sběrném táboře v Třebíči. 97 z nich bylo deportováno do Terezína a dále byli po částech odvezeni do Lublinu a dalších vyhlazovacích táborů. I když několik z nich holocaust přežilo, emigrovali nebo se odstěhovali a židovská obec pak v Polné přestala existovat.

Jako památka na tuto komunitu a její historii zůstala jen synagoga a zpustlý hřbitov.

(Vomelová, M., 1996)[20]

2.4.2 Synagoga

Jak už bylo uvedeno, polenská synagoga vznikla roku 1684 na přání obyvatel židovské části města. Bohužel není známa původní podoba stavby ani jméno stavitele, ale ví se, že měla obdélníkový tvar se sálem o rozměrech 750 x 1280 cm. Synagoga byla zděná z kamene a cihel a v prvních letech stála odděleně. Za tuto stavbu Židé zaplatili většinu částky hned a zbytek spláceli ročními splátkami.

S postupným uvolňováním životních podmínek Židů v 18. a 19. století svou podobu i velikost měnila i synagoga. Bylo to převážně vždy po požáru, který zničil celé židovské město, a vše muselo být vystavěno znovu. Roku 1717 vznikl vedle synagogy i obecní dům, který sloužil jako sídlo rabína a v jeho patře byla pak umístěna i tzv. zimní modlitebna se třiceti místy. Počátkem 19. století zde byly dřevěné stolice pro 80 žen,

[20] Parafrázováno – autorka se současnou ředitelkou Městského muzea Polná.

jinak v hlavním sále se v té době nacházelo 118 míst pro muže. Každé toto místo mělo svého konkrétního majitele. Do mužské části se vcházelo z ulice a podélné chodby, na ženskou galerii se šesti dřevěnými sloupy byl zvláštní vchod.

Jako svatostánek synagoga sloužila do počátku 40. let 20. století. Židé pak byli odvlečeni do koncentračních táborů a jejich stavba sloužila německým úřadům jako sklad nacisty zabaveného majetku. Později, v 50. letech, zde byly skladovány barvy, pak chemická hnojiva a několik let tu byla i sběrna starého papíru. V 70. letech se probořil strop, pak i střecha a objekt sloužil až do konce 80. let pro ukládání dřevěného paliva a nepotřebných krámů okolních rodin. Chystala se demolice, ale té bylo zabráněno díky změnám po roce 1989. Od roku 1990, kdy vznikl Klub Za historickou Polnou, byly iniciovány různé opravy a dostavby.

Z původního barokního vzhledu tohoto židovského svatostánku se dochovala čtyři okna s lomeným obloukem a fragment výmalby, který byl odkrytý při rekonstrukci v roce 1998. Tato rekonstrukce trvala od roku 1996 – 2000, kdy byla synagoga znovu zpřístupněna. Dnes se zde konají různé výstavy a také koncerty.

(Prchal, J., 2007)[21]

2.4.3 Židovský hřbitov

Židovský hřbitov je umístěn 700 metrů od centra, tj. na Dolním městě, což bylo ve 2. polovině 17. století sídlo polenských Židů ještě než se vystavěla nová židovská obec na Horním městě. Od 16. století byl několikrát rozšířen a obtéká ho říčka Šlapanka. Celý hřbitov je ohrazen zídkou. Původně kamenná zeď byla několikrát prodloužena a opravována. V jedné z částí došlo ke zřícení zdiva následkem podmáčení a půdní eroze. U vchodu ve vnitřní části hřbitova stála do 70. let 20. století márnice. Nový vchod byl postaven v roce 1995 na náklady města a umělecký kovář zhotovil i kovanou mříž. Ve zdi průjezdu je zazděna kamenná deska s nápisem: „Zřízeno 5647-1887 Židovskou náboženskou obcí a Židovským pohřebním bratrstvem Polná“.

Židovské pohřební bratrstvo byl spolek, který se staral o údržbu hřbitova. Jeho členové navštěvovali nemocné, a když někdo z nich zemřel, zajistili jeho pohřeb. Postavení a členství v tomto bratrstvu bylo pro každého velkou poctou.

[21] Parafrázováno z prospektu

V prostoru samotného hřbitova se nachází ve 32 nepravidelných řadách přibližně 900 barokních, klasicistních a novodobých náhrobků a mnohé z nich mají historickou i kulturní hodnotu. V severní části jsou spíše historické náhrobky s hebrejskými nápisy, v jižní pak ty novodobější. Náhrobky jsou postupně opravovány, protože byly v minulosti poškozeny erozí či přispěním člověka.

Hřbitov je v současné době majetkem Židovské náboženské obce v Praze.

(Prchal, J., 2007)[22]

[22] Parafrázováno z prospektu

3 Polná na přelomu 19. a 20.století

3.1 Charakteristika města

Město Polná došlo úpadku od 2. poloviny 19. století, ačkoli dříve se mohlo pyšnit celkovým prospěchem. Důvodem poklesu prosperity města se staly důsledky požáru z roku 1863 a také rakousko-pruského válečného konfliktu. V téže době docházelo také k rozmachu nových výrobních procesů a změnám celkové průmyslové výroby. Tyto skutečnosti zapříčinily úpadek místního hospodářství převážně v oblasti tradičních řemesel. Město Polná bylo léta orientováno hlavně na soukenictví, avšak náhle se situace kvůli krizi změnila. Místní obyvatelé, lépe řečeno řemeslníci, se však nevzdávali a své živobytí přeorientovali na škrobárenství. Důvodem změny výrobní orientace bylo, že měli k dispozici brambory. Jinak bylo v okolí jiných surovin jen poskrovnu, takže místní poměry neskýtaly příliš možností na výběr. Jiní obyvatelé Polné se rozhodli pro radikální životní změnu. Kvůli probíhajícímu hospodářskému poklesu začali opouštět město a stěhovali se převážně do Severní Ameriky. Polná se tak připojila k oblastem, odkud v této etapě vystěhovalectví odešlo poměrně dost obyvatel z regionu. Někteří z nich uspěli právě i za oceánem.

Díky veškerým snahám nebylo město úplně hospodářsky zdevastováno, ale nebylo ani na hospodářském vrcholu. Lidé se však dokázali uživit, fungovat zvládali menší podnikatelé i obchodníci. Prosperita Polné nebyla na takové úrovni, jako dříve, ale stále se o takový návrat snažili.

Pozitivní situací bylo např. zavedení telegrafu roku 1871. V 70. letech byl Polné přiřknut i statut okresního města, avšak netrvalo dlouho a přišla o něj. Důvodem se staly hlavně národnostní neshody, protože Polná se cítila být českou, oproti Jihlavě, která byla německá. Nakonec spadalo administrativně toto malebné městečko pod správu Německého Brodu.

Snahy o pokrok a zlepšení probíhaly stále, což dokládá i fakt týkající se místní železnice. Ta představovala v tehdejší době nejrychlejší způsob dopravy. Bohužel nejbližší stanice se nacházela zhruba 6 kilometrů od města, což nebylo nejvýhodnější. Avšak ani tehdy místní snažení nezanechali a výsledek se brzy dostavil. Díky tehdejšímu starostovi Polné se koncem 19. století po různých jednáních přistoupilo ke

stavbě železnice a po deseti letech, roku 1904, byla stavba dokončena. Obrovským krokem kupředu byla stavba elektrárny, probíhající počátkem 20. století. Polná se stala zdrojem energie i pro téměř sousední Přibyslav, čímž si výrazně polepšila.

Co se týče obyvatel jako takových, jejich počet se snížil, a to hlavně kvůli emigrantům. Společenská úroveň však byla nadále pěstována, a to převážně díky místním spolkům, ať už se jednalo o hasiče, čtenáře či zpěvem nadšené dobrovolníky. Několik spolků se označuje jako tradiční, např. ochotnické divadlo má počátky již na konci 18. století. Počátkem 20. století byl na výsluní spolek zvaný Politický klub v Polné. Zájem místních o politiku rozhýbal nejvíce případ Leopolda Hilsnera, respektive vražda Anežky Hrůzové v roce 1899. Každý občan si mohl udělat na věc vlastní názor, avšak stále sílily radikální myšlenky a zvedaly se vlny antisemitismu.

Jako žádné místo v nejbližší Evropě, ani Polná se nevyhnula celostátně vyhlášené mobilizaci roku 1914. I zde zasáhla válka výrazně do života místních obyvatel. Mužské pozice v práci zastávaly ženy i děti a zásoby docházely. Po roce 1918 však mohla začít nová etapa způsobu života.

(Čejka, J. a kol., 1992)[23]

[23] Parafrázováno – Polná 1242 – 1992 je velice zajímavá a výstižná kniha.

3.2 Vlastenecký život

Pomineme-li již zmíněné majitele Polné, kteří se zasloužili o rozkvět města, najdeme v historii značné množství dalších lidí, kterým nebyl osud města lhostejný. Následující výčet se týká několika významných osobností z druhé poloviny 19. století a z první poloviny 20. století.

3.2.1 Antonín Pittner (1814 – 1897)

Původním povoláním kupec, Antonín Pittner, se nevratně a výrazně zapsal do dějin města Polná. Jeho velká záliba byla v literatuře a jejím šíření, za což byl odměněn diplomem čestného dopisovatele. Není divu, že se přátelil i s Boženou Němcovou, která v Polné nějaký čas pobývala. Sám Pittner jí hodně radil a ovlivňoval ji. Jejich přátelství trvalo dlouho, což dokládá fakt, že si často dopisovali. Znal se i s další osobností českých dějin, a to s K. H. Borovským.

Značné zásluhy má tento muž za situaci města Polná po velkém požáru v roce 1863. V této době totiž zasedl do křesla starosty a začal se starat o v podstatě znovuzrození města. I přes nepřízeň doby, kdy propukla např. cholera, stále usiloval o rozkvět a pokrok. Za jeho doby byla postavena chlapecká měšťanská škola či Varhánkův ústav pro děti. Celkově se účastnil kulturního dění a angažoval se ve společenských akcích. Díky jeho působení v národní gardě a následně v politice dostal od císaře zlatou záslužnou medaili.

Do povědomí společnosti se dostala i jeho dcera, spisovatelka Vlasta Pittnerová.

3.2.2 František Poimon (1817 – 1902)

František Poimon (v současné době psáno také Pojmon)[24] se angažoval hlavně v teologické oblasti. Teologii totiž vystudoval v Brně a stal se děkanem. Již od mládí se však zabýval historií a psaním. Zkoušel básně, následně se stal redaktorem několika časopisů, převážně s církevní tématikou.

[24] pozn. autorky

Pro město Polná je nejvíce výrazný tím, že o něm ve své době napsal největší tištěnou monografii. Angažoval se však i jinak, např. pomáhal při opravě barokního chrámu, při úpravě Sezimova náměstí apod. Jeho podpora městu se projevila i po finanční stránce věci. Často přispíval i na sirotky. Dům F. Poimona se po jeho smrti stal sídlem Husovy knihovny.

3.2.3 Antonín Klusáček (1817 – 1898)

Od ševcovského řemesla až k postu učitele. To byla cesta Antonína Klusáčka, který se stal učitelem kvůli ženě, kterou miloval. Byl velice nadaný ve spoustě odvětví – zpíval, maloval, hrál a byl také hudebníkem. K srdci mu nejvíce přirostlo divadlo a zpěv, takže organizoval ochotnické divadlo, kde využil i svůj výtvarný talent, a stál u založení pěveckého sboru „Čestmír“. Podporoval pokrok a své žáky učil neustále něco nového.

Neúčastnil se politického boje ani národního odporu, což ho stavělo do nepříznivé pozice. Následně byl na pokyn okresního hejtmana přeložen do Škrdlovic u Žďáru. Tam pobývali chudí řemeslníci a Klusáček byl náhle mimo kulturní dění. Tato skutečnost ho však nezlomila a organizoval přednášky či divadelní představení. K jeho jménu přibylo přízvisko „pan řídící“ a působil jako advokát i částečně lékař. Ve stáří se odstěhoval zpět do Polné, kde pomáhal s přítelem F. Poimonem při úpravách města.

3.2.4 Karel Knittl (1853 – 1907)

Karel Knittl měl hudební talent již od dětství. Tento talent mohl být dědičný, protože jeho otec byl hudebním skladatelem. Díky iniciativě otce začal hrát na klavír již v 7 letech, a když studoval, byl tak dobrý, že sám doučoval ostatní jako přivýdělek. Na popud otce studoval v Praze v Jakšově klavírní škole, kde pak dostal i místo učitele. Chtěl zde studovat i zpěv, ale nebylo mu přáno, protože byl v důsledku nemoci zápalu plic moc slabý. Zpěv studoval tedy jinde, následně přešel i na operní skladbu, kde měl velký úspěch.

Působil jako učitel zpěvu, dirigent pražského „Hlaholu“ a založil si i svou pěveckou školu. Později zastával i post ředitele Pražské konzervatoře, kde provedl několik změn v osnovách apod. Karla Knittla, rodáka z Polné, pak znali hudebníci nejen u nás, ale i v Evropě.

3.2.5 Václav Pojman (1849 – 1925)

Zasažen nepřízní osudu, kdy mu při velkém požáru zemřel otec a následně i matka, vyučil se Václav Pojman díky svému opatrovníkovi u místního kupce. Pak Polnou opustil a začal pracovat ve Velimi v cukrovaru, kde se začal zabývat průmyslem. Díky působení v Sokolu v rodné Polné byl odveden na vojnu. Studoval na pražské obchodní škole a po návratu zpět si založil živnost obchodníka. Bohužel mu doba nepřála, zkrachoval a odešel do Vídně, kde vykonával různé profese.

Po založení škrobárny, kdy se dostavil neúspěch prvního majitele, dostal Václav Pojman zprávu o situaci v Polné a brzy této příležitosti využil. Jako novopečený majitel škrobárny to neměl jednoduché, ale dokázal si poradit. Když byl zpátky v rodném městě, začal zase působit v Sokolu a kulturním životě. Stal se z něj úspěšný průmyslník a poskytoval finanční podporu sirotčincům apod. Jeho největším počinem, za který mu patří čestné uznání, bylo vykoupení objektu zámku, který pak věnoval Sokolu a Spolku městského muzea.

(Rérych, B., 1935)[25]

3.2.6 Břetislav Rérych (1872 – 1936)

Velice významným polenským rodákem je Břetislav Rérych. Povoláním učitel, který učil na různých školách a byl také ředitelem chlapecké školy, se však zabýval mnoha různými obory. Byl to historik, etnograf, redaktor a hlavně zakladatel Spolku městského muzea v Polné. Právě z muzea vyplývá jeho největší odkaz.

Již v roce 1919 se začal zajímat o to, co je potřeba k tomu, aby mohl být polenský hrad odkoupen pro potřeby muzea. V červenci 1921 probíhala jednání mezi

[25] Parafrázováno

představiteli města a tehdejšími majiteli hradu. V listopadu téhož roku přišla finanční podpora od Václava Pojmana a k březnu 1922 byla podepsána smlouva. Hrad byl darován muzeu a Břetislav Rérych začal organizovat rekonstrukci. Ta trvala až do roku 1936. Bohužel tohoto roku pan Rérych zemřel. Jeho odkaz však zůstal v muzeu i dodnes, shromáždil totiž různé vzácné exponáty i celé sbírky. Napsal také několik článků, publikací a díky jeho přispění bylo zachováno několik polenských památek.

Polnou navštívilo i několik významných osobností z celé republiky. V letech 1840 – 1842 zde bydlela např. Božena Němcová, která se přestěhovala s manželem po jeho přeložení z Litomyšle. Narodilo se jí tu třetí dítě a četla také první českou knihu. Právě tento pobyt ovlivnil její literární tvorbu, protože se přestala orientovat jen na německou literaturu.

Další známou postavou, která se v Polné objevila, byl Tomáš Garrigue Masaryk. Účel jeho návštěvy však nebyl vůbec radostný – přijel ohledně procesu „hilsneriáda“.

3.3 Velký požár Polné

Požár. Často skloňovaná a bohužel opakovaná událost v dějinách Polné, jelikož i toto město bylo během staletí postiženo tímto živlem hned několikrát. Bohužel se v těchto případech málokdy jednalo o téměř zanedbatelné následky. Často musela být přestavěna či nově vystavěna větší část města.

4. srpna roku 1863 odpoledne vypukl nejničivější požár v historii města. K neblahé situaci nepřispělo ani předcházející vedro, kdy byla nouze o vodu v potocích i rybnících. Podle největší pravděpodobnosti bylo ohnisko požáru ve stodole domu č. 12, který se nacházel vedle děkanského dvora. V této stodole byl uskladněn len, který patří přímo k počátku požáru. Není znám způsob, jak přesně oheň začal, ale je známo to, jak se šířil dál. Od lnu chytila stodola a následně také děkanský dům, jelikož měl dvůr plný dřeva. Oheň se šířil velmi rychle díky uskladněnému žitu či např. sádlu v hrncích. Díky praskání rozžhavené mastné hmoty padaly ohni překážky. Žár rychle získal na síle tak, že se ze skla stávala tekutina a oheň se šířil intenzivním tempem.

Zasažen byl i samotný chrám. Z jeho věže se jako první ozývalo bití na poplach od místní hlásné. Tato žena, Anna Miliánová, která na požár upozornila, zůstala plameny uvězněna ve věži. Na poslední chvíli se pokusila spustit po provaze dolů, ale její tělo ustoupilo tlaku únavy a spadla. Byla na místě mrtvá. Krátce před pokusem zachránit si život sešplháním, odzvonila si sama umíráček. Během chvíle se zřítily i samotné zvony, které původně na požár upozorňovaly.

Netrvalo dlouho a hořelo jak na náměstí, tak židovské město. K dispozici byly místní 4 dřevěné stříkačky a na pomoc se dostavilo ještě 16 stříkaček z okolí. Bohužel tato hasicí síla nebyla dostatečná a lidé se uchýlili k záchraně těch nejdůležitějších věcí ze svých obydlí. Lidé utíkali z města na okolní louky, odkud pozorovali hrůzný výjev hořícího města. Nadcházející ráno se k tomuto neštěstí přidal ještě hlad, jelikož díky požáru přišli o všechny své zásoby. Šíření zprávy o tomto neštěstí nabralo velikou rychlost a tak se brzy dostavila pomoc. Přijížděli vozy a přicházeli lidé z okolí nesoucí jídlo, šatstvo apod. Snad nikomu nebyl lhostejný osud obyvatel Polné po této tragédii.

Když se začaly sčítat škody, zjistila se částka přes půl milionu zlatých. Místní sice měli pojištění, ale pouze na zhruba třetinu škodné částky. Během čtyř hodin zaniklo 189 domů a také různá hospodářská zařízení. Domy se začaly stavět znovu v podstatě

vzápětí, avšak trochu jinak, aby se podobným plošným zkázám předešlo, jak jen to bude možné. Např. platil zákaz štítů na domech směrem do náměstí. Přínosem těchto opatření bylo, že vznikl dobrovolný hasičský záchranný sbor. Sice než k jeho vzniku dal někdo oficiální podnět, trvalo 9 let až do roku 1872! To by se mohlo vzhledem k historii města zdát poněkud zvláštním, jelikož Polná se řadila vždy na přední místa, díky rychlé adaptaci pro zavedení pokrokových záležitostí.

Všichni se snažili začít znovu, ale nebylo to vůbec jednoduché. Zvláště, když se během stavebních prací našli tací, kteří neměli soucit a naopak se snažili přiživit. Vše bylo velmi drahé a lidé živořili. Někdy celé rodiny začaly také postupně odcházet, nejvíce do Ameriky. Někteří lidé město opustili úplně, jiní jen na čas. Když se přece jen Polná začala opět řádně „stavět na nohy“ po desetiletích útrap a strastí, přišel začátek první světové války.

(Pojmon, F., 1991)[26]

[26] Parafrázováno - autor se danou problematikou zabýval velice podrobně

4 Hilsneriáda

4.1 Vražda v Polné

Na konci 19. století stanula Polná, tehdy okresní město čítající asi 5 000 obyvatel, na titulních stranách dobového tisku. Noviny ohlašovaly smutnou událost, která pak měla následky v celé společnosti – byla jí vražda devatenáctileté Anežky Hrůzové. Je nutné si uvědomit, že i přes různá fakta provází tento případ také mnoho spekulací.

Mladá Anežka Hrůzová pocházela z vesničky Malá Věžnice, dnes známá pod názvem Věžnička, která leží asi 3 km od Polné. Žila tam se svým bratrem a matkou a vlastnili malé hospodářství. Zároveň docházela právě do Polné, aby se učila šít. I onoho nešťastného dne 29. března 1899 se Anežka vydala do města jako jindy, ale tentokrát se domů nevrátila.

Podle pitvy a svědectví měla zrzavé vlasy spletené do copů, modré oči a její postava nebyla velká. Poslední svědek ji viděl na cestě domů směrem k Věžničce. Cesta vedla a dodnes vede podél lesa Březiny hlubokým úvozem a kolem bývalo několik pěšin. Právě v Březině bylo nalezeno Anežčino tělo, a to v sobotu ráno 1. dubna. Pátrání po pohřešované došlo svých začátků teprve den předtím, protože z neznámých důvodů Anežčina matka, Marie Hrůzová, otálela se zprávou o zmizení dcery téměř dva dny. Toto chování pak podle některých vrhlo na tuto ženu stín pochybnosti, ale nebyly důkazy. Podobně to vypadalo i u Anežčina bratra Jana, který se v Polné vyskytoval už ve čtvrtek, ale svou sestru nesháněl.

Po vyhlášení pátrání se sešly desítky dobrovolníků a začaly pročesávat místa, kde byla Anežka viděna naposledy. Hledání zmizelé se účastnily i děti ze školy, proto je známo, že mrtvé tělo našel dvanáctiletý chlapec. Jelikož se na signál seběhla spousta lidí, poškodili tak místo činu. Anežčina podřezaná mrtvola pak byla hlídána až do příjezdu soudní komise, kde byli lékaři, rada zemského soudu, zapisovatel a dva svědkové. Ti začali provádět ohledání těla i místa činu. Bohužel už zde došlo k prvním chybám, kterým by se dalo předejít, a následně by některé skutečnosti v procesu mohly být jasnější. Jen pro příklad – zavražděnou nevyfotili, neuvedli přesné vzdálenosti apod.

Některé údaje však byly upřesněny doplňujícím ohledáním. Tělo pak bylo v rakvi převezeno do márnice k následné pitvě.

Při pátrání po pachateli hrálo roli několik skutečností, které ve finále výrazně ovlivňovaly nestranný úsudek vyšetřovatelů. Když se lidé seběhli na místo činu, někdo prohlásil, že Anežka byla „zakošerovaná“[27], čímž došlo ke zkoumání vraždy jako rituální. K vyvrácení této myšlenky nepřispěl ani fakt, že lékaři při pitvě označili ránu na krku za „ohromnou“, ani to, že na místě činu nebylo nalezeno moc krve. Podle pověry právě v době před Velikonocemi Židé údajně potřebují krev křesťanské panny pro jakési rituální účely. V Polné v té době žilo asi 250 Židů, takže obvinění některého z nich bylo nasnadě.

Dle následků pitvy a různých spekulací se nabízí scénář této smutné události. Pravděpodobně byla Anežka Hrůzová přepadena na okraji lesa Březiny, když se vracela domů. Vrah ji uhodil holí a také kameny do hlavy. „Zavlekl poloomráčenou Anežku přes lesní příkop do dolíku mezi stromy, vzdáleného jen asi dva metry od cesty.“[28] Začal ji agresivně svlékat, ale nedařilo se mu svléci vše, proto byla nalezena polonahá. Pravděpodobně mohlo být původním záměrem „jen“ znásilnění a ne vražda. Potom začal již snad polomrtvou dívku škrtit a ještě jí také prořízl hrdlo. Tělo ukryl o kousek dál pod malé smrčky hlavou dolů. V naznačeném scénáři lze sázet na původní záměr znásilnění a ne zabití, protože jsou zde známky fetišismu. Zavražděné totiž chyběly rukavice, kapesní šátek a růženec. Jak však poslední chvíle Anežky vypadaly doopravdy, to se už asi nikdy nikdo nedozví.

(Kovtun, J., 1994)[29]

[27] Košerování znamená porážet dobytek, v tomto smyslu podříznutí za účelem rituální vraždy. (pozn. autorky)
[28] Kovtun, J., 1994, s. 11.
[2929] Parafrázováno – Jiří Kovtun velice dobře zpracoval téma hilsneriády podle snad všech dostupných informací. „Česká balada z přelomu 19. a 20. století“, jak autor svoji práci nazývá, se tak každému může stát známou díky jeho čtivému podání.

4.2 Vznik a příčiny hilsneriády

Mýtus o Židech a jejich rituálním vraždění pochází ještě z předkřesťanské éry. Osvícenští radikálové spustili novodobou fázi antisemitismu, což vedlo k tomu, že se tento mýtus dostal lidem znovu do povědomí. Ve 2. polovině 19. století pak tuto pověru použili ve svůj prospěch agitátoři, když probíhaly jejich snahy o organizaci antisemitismu jako politického hnutí. Objevilo se několik případů, kde byla diagnostikována rituální vražda jako příčina smrti. V jednom případě v Maďarsku byla oběť nalezena utonulá v řece, ale i přes tuto skutečnost obžalovali patnáct tamních Židů. Dalších podobných případů byla celá řada v zahraničí a několik dokonce i v Čechách. Tyto kauzy často provázely protižidovské demonstrace.

Víra v existenci těchto rituálních vražd postupovala koncem 19. století celkem rychle. Jednou z příčin byla politická situace či národní spory. Velkou zásluhu na tomto šíření měli publikačně činní a konzervativně smýšlející lidé, kteří se snažili, aby tyto pověry nezanikly. Velmi známým propagátorem antisemitismu a hlavně rituálních vražd byl v té době August Rohling. Když se začala v Polné rozvíjet hilsneriáda, bylo mu šedesát let a působil jako profesor teologie. Kritizoval judaismus ve všech směrech a užíval k tomu různých prostředků. Velice šikovně vybíral pasáže z různých textů týkajících se kabalistického zaměření či ze starých pověr. Svá tvrzení uvedl ve spisu Der Talmdjude (Žid podle Talmudu), který čítal něco přes 100 stran. Toto dílo pomáhalo celkem rychle šířit antisemitistické názory. Za krátkou dobu však bylo Rohlingovo dílo zavrženo významnými odborníky. I přes tuto skutečnost si ale dál stál za svým přesvědčením.

Když se August Rohling začal nabízet jako znalec rituálních obřadů v maďarském případu Eszter Solymosiové, jež měla být zavražděna uskupením Židů, poznal svého protivníka Josefa Blocha. Vídeňský rabín v podstatě obvinil Rohlinga ze lží a podařilo se mu dostat ho před soud. Rohling na Blocha totiž podal žalobu, protože mu nic jiného nezbývalo, aby si udržel své postavení. Jelikož byl Josef Bloch velice dobře připraven a různí odborníci mu dali za pravdu, že Rohling si veškerá převzatá tvrzení upravil, rozhodl se žalobce žalobu stáhnout. Uvědomil si, že by se mu nepodařilo u soudu obstát. Pravděpodobně si chtěl zachovat alespoň nějakou čest. Díky

této události skončila jeho kariéra, ale jeho antisemitistický spis se prodával dál. Ačkoli byl v podstatě zkompromitován, nadále měl své příznivce.

(Kovtun, J., 1994)[30]

I August Rohling má svůj určitý podíl na vzniku samotné hilsneriády. Ačkoli byly jeho postoje úspěšně vyvráceny, spousta lidí to nechtěla vidět. Stále si pokládám otázku, jak je možné zmanipulovat davy lidí jedním člověkem. Když se pak prokáže, že onen dotyčný lhal a jeho práce či názory neměly opodstatnění, ti lidé to stejně nevezmou na vědomí. Antisemitismus byl rozšířen ve velké míře, přitom sami obviňující a účastníci protižidovských demonstrací neměli ponětí, proč se útočí právě na Židy. Někteří šli jednoduše s davem, jiní to brali jako současný trend, protože si negativní názor na judaismus vzali za svůj. Pokud nahlédneme do událostí, které následovaly několik desítek let po rozmachu antisemitistické vlny na konci 19. století, uvidíme, že se různé fámy o Židech nezanikly, objevily se znovu a opět se našel manipulátor, který dokázal poštvat lidi proti sobě. Jak je možné, že lidé plně důvěřovali Hitlerovým názorům a rozkazům? V podstatě své sousedy, kteří jim předtím nevadili, posílali na smrt. Takových podobných situací máme v historii několik, ovšem to je jiná kapitola. Bohužel zvedající se vlna antisemitismu na konci 19. století ovládla i Polnou. Díky tomu pak různí lidé vypovídali o tom, co údajně viděli, jen proto, že mohli uškodit Židům. V konkrétním případě polenské kauzy Leopoldu Hilsnerovi, jenž byl obviněn z vraždy Anežky Hrůzové.

Vyšetřující strážmistr Klenovec nejprve nechtěl obviňovat Leopolda Hilsnera, protože neměl žádné důkazy, pouze pověry o rituální vraždě. Ze začátku se spekulovalo o možné vině Anežčina bratra, se kterým měla konflikt asi týden před smrtí. Jednu chvíli pak padlo podezření i na místního nádeníka Františka Pytlíka, který byl viděn u lesa Březiny a na svých kalhotách měl krev. Bylo o něm však známé, že prodával kočičí kůže, takže jednoduše řekl, že skvrny jsou od kočičí krve. O jeho nevině strážmistra ubezpečil i starosta Sadil a je možné, že ho nepoznala ani Johana Vomelová, což byla tehdejší obyvatelka Malé Věžnice. Ta se stala významnou svědkyní celého případu. Potkala totiž onoho dne navečer u Březiny mladého muže s bílou holí, která pak byla objevena na místě činu. Nejdůležitější věcí na tomto setkání bylo to, že onen mladík měl na sobě šedé šaty. Ihned pak byly hledány u Leopolda Hilsnera doma. Nepřispíval

[30] Parafrázováno

mu ani fakt, že sice v onu středu hrál s přáteli karty, protože oni pouze potvrdili, že se pak vydal směrem k Březině. On sám pak tvrdil, že sice šel tím směrem, ale nakonec zamířil zpátky do města, kde se k němu přidal nezaměstnaný nádeník Vincenc Zelinger. Chodili po náměstí a Hilsner pak zašel do synagogy. Tímto způsobem vylíčil svou středu 29. března 1899, avšak nikdy se mu to nepodařilo přímo dokázat.

Vše se zakládalo na domněnkách. Strážmistr Klenovec a radní Sedlák prohledávali Hilsnerův byt a hledali hlavně šedivý oblek, který by byl totožný s tím, který viděla Johana Vomelová. Nalezli pouze šedivé kalhoty, ale podle jejich názoru neodpovídaly popisu. Každopádně byl Hilsner dál vyslýchán, a jelikož měl strach, občas trochu zalhal. Myslel si, že si pomůže, ale naopak si téměř vždy přitížil, protože obžaloba si takových lží moc dobře všímala. Na velikonoční pondělí se konal první soudní výslech důležité svědkyně Vomelové. Ta opět popsala, co viděla. Strážmistr Klenovec v tu dobu opět podroboval Hilsnera výslechu a pak ho donutili, aby se převlékl do starších šatů a dovedli ho k paní Vomelové domů. Celkem dost ho tímto činem ponížili, protože všichni ostatní měli sváteční oblečení. (Kovtun, J., 1994)[31] Když došli až do tehdejší Malé Věžnice, paní Vomelová vypověděla, „že nemůže potvrdit, že Hilsner je muž, který ji vyděsil u lesa Březiny.“[32]

Následoval den pohřbu Anežky Hrůzové. O hlubším přesvědčení strážmistra Klenovce o Hilsnerově vině, které už upadalo, se postaral Hilsnerův kamarád František Veselý. Ptal se ho, jestli je vinen, pozoroval jeho reakce a při setkání s Klenovcem si neodpustil několik poznámek o tom, co viděl u Hilsnera doma. Jako například velký kulatý nůž, který by se dal označit za košerácký. Hilsner pak musel absolvovat znovu trasu, po které údajně šel v den vraždy. Z důvodu nesouladu jeho trasy a výpovědí jeho známých byl ještě ten den zatčen. I když ho znovu Johana Vomelová neoznačila za člověka, kterého tehdy potkala, nebyl propuštěn. Možná kdyby nebyl právě Žid, byla by různá obvinění proti němu stažena. To se však nestalo, naopak se náhle v případu objevili dva další Židé, kteří se měli na vraždě účastnit, a díky tomu se mělo vysvětlit, kam se poděla krev zavražděné.

Když byl Leopold Hilsner ve vězení, v Náchodě se strhly nepokoje. Původně sociální protest týkající se požadavků dělníku se zvrhnul v protižidovskou demonstraci. Údajně byly slyšet i pokřiky ohledně pomsty za Polnou. Právě do Polné začali jezdit

[31] Parafrázováno
[32] Kovtun, J. (1994), s. 42.

antisemitisticky smýšlející lidé a sledovali soudní proces. Bohužel pro ně nikdo z vyslýchaných nepotvrdil skutečnost, že by se Anežka Hrůzová znala s Hilsnerem. Nedalo se ani dokázat, že by měl ten den šedivý oblek, spíše naopak. Různí svědci si pak náhle začali vzpomínat, jak viděli Hilsnera s jiným Židem, protože už slyšeli o údajné skutečnosti, že vražda byla plánovaná a nespáchal ji jeden člověk. Hilsner byl po těchto výsleších převezen do věznice v Kutné hoře, protože v Polné byla zvláštní napjatá nálada. Přestěhovala se i jeho matka a bratr z důvodu bezpečnosti. Avšak ani toto nezabránilo následnému setkání asi 300 lidí na polenském náměstí, od kterých byly slyšet pokřiky namířené proti Židům. Četníci pak sice některé výtržníky zatkli a následně odsoudili, avšak další vlně antisemitistického smýšlení zabránit nemohli.

(Kovtun, J., 1994)[33]

Zůstává otázka: Kdyby nebyl Hilsner Žid, chovali by se k němu lidé s větším respektem? Možná by brali více v úvahu prokazatelná fakta. V této situaci bohužel nepomáhal ani fakt, že vzdělání tohoto dvaadvacetiletého muže bylo až příliš nízké, neměl zájem o práci a často se někde potuloval.

[33] Parafrázováno

4.3 Justiční omyl

Dne 12. dubna 1899 zahájil kutnohorský státní zástupce Antonín Schneider-Svoboda předběžné šetření proti Leopoldu Hilsnerovi, čímž ztratil naději na možné propuštění. Ač státní zástupce neměl přesvědčivé důkazy či důvody, nebránilo mu to ve vyšetřování. (Kovtun, J., 1994)[34] „Uvedl čtyři body na podporu rozhodnutí soustředit vyšetřování na Hilsnera: že Hilsner vyzval kamarády, aby šli do Březiny; že nemá alibi; že ve středu 29. března údajně několikrát měnil šaty; a že musel Anežku Hrůzovou znát, ačkoli to popírá.“[35] Doložitelný je možná tak první bod, protože kamarády sice vyzval k cestě do lesa, ale oni zůstali hrát karty a Hilsner sám tam ani nedošel. V Hilsnerově případu pak figurovalo několik svědků, kteří ho údajně viděli s již zmíněnými dalšími dvěma Židy, mluvili o jeho roztržitosti a sklonům k násilí. Krátce se v celé kauze objevilo i jméno Karel Janda, na kterého přišlo anonymní udání, že vraždu spáchal on. Jeho tchýně mu však poskytla potřebné alibi. Hilsner tak nadále pobýval ve vězení a někteří mu začali přisuzovat i jinou vraždu. V létě 1898 se začala pohřešovat mladá žena, Marie Klímová. Na podzim pak byly v lese nedaleko Polné nalezeny její ostatky. V případu vraždy Anežky Hrůzové mu nepomohla ani výpověď jeho kamaráda Zelingera, jelikož nepotvrdil procházení se s Hilsnerem po náměstí ve středu odpoledne.

Následovaly také snahy odhalit u Hilsnera určité sexuální zvrhlosti. K tomu měla přispět výpověď jeho bývalé přítelkyně Anny Benešové. Žalobci by tak mohli podpořit jeho vinu na brutální vraždě, protože sexuální podtext by mohl být z části motivem. Kdyby se však zaměřovali jenom na sexuálně laděný motiv, Hilsner by obviněný být nemusel, jelikož nebyl znám jako násilník.

Státní zástupce Schneider-Svoboda se neustále upínal k myšlence rituální vraždy a vyzdvihoval i ty nejmenší neprůkazné detaily jako pádné důkazy. Zastánci antisemitismu mu v tom směle pomáhali. Aby dokázal svou pravdu, zaměřil se z údajného třídílného šedého obleku, který popsala paní Vomelová, pouze na šedé kalhoty. Ty byly nalezeny u Hilsnerovy matky. Našly se na nich i rezavé skvrny, ale Hilsner se vždy bránil tomu, že by mohly pocházet od krve. Zároveň byl při pobytu ve vazbě poměrně klidný a stále zastával postoj nevinného, jak uvedli soudní lékaři, kteří

[34] Parafrázováno
[35] Kovtun, J, (1994), s. 61.

ho prohlíželi. (Kovtun, J., 1994)[36] Venku zatím veřejnost dál četla o možných scénářích rituální vraždy v Polné a díky dalším snůškám spekulací gradovalo veřejné přesvědčení o Hilsnerově vině. Kutnohorský státní zástupce pak „18. června podal na Leopolda Hilsnera žalobu za zločin úkladné vraždy.“[37]

V soudním procesu pak figurovala hlavně 2 jména – Dr. Zdenko Auředníček, advokát Leopolda Hilsnera, a JUDr. Karel Baxa, advokát a obhájce v Praze, který již na začátku června oznámil převzetí zastoupení Marie Hrůzové. Baxa se do případu vrhnul naplno, což mu schvalovali antisemité, s nimiž sdílel názory. Při vyšetřování se vynořila i skupina lidí věřících v rituální vraždu, která do něj ze své iniciativy zasahovala. Díky této skupině pak měly o probíhajícím dění výborný přehled např. Radikální listy. Tento dobový tisk pak informoval i o svědectví Františka Cinka, který měl údajně vidět ty tři Židy. Dále také to, jak Leopold Hilsner šel přes Husovo náměstí s úplně cizím Židem, u kterého viděl předmět podobný noži. Náhle si vzpomněl i na rok starou událost, kdy měl být Hislner opět ve společnosti cizího Žida. Nebyla náhoda, že v souvislosti s těmito muži vypovídal i o mladé dívce, kterou měla být Marie Klímová. Jednoduše šlo spojení dvou vražd. Jeho svědectví však bylo v určitých pasážích zpochybněno hlavně paní Vomelovou. Vyvstalo mnoho otázek, zda se panu Cinkovi dá věřit. I přesto byli kontaktováni různí lidé, kteří mohli odpovídat popisu cizího Žida v Polné.

Historku o třech pachatelích vraždy opakoval i další svědek, jehož výpověď se různě měnila. Byl jím polenský zámečník Petr Pešák. Ten měl vidět na cestě do Dobroutova u lesa Březiny muže oblečeného v šedém a s holí v ruce. Ihned prý poznal Leopolda Hilsnera podle držení těla i toho, jak držel hůl. V pozadí pak měli stát další dvě osoby, které ale špatně viděl. Měl tedy poznat určitou osobu na vzdálenost 676 metrů, jak uváděly úřední dokumenty.

Soudní přelíčení 12. září 1899 začalo výslechem obžalovaného Leopolda Hilsnera, který znovu zopakoval svůj průběh celého 29. března. Opakoval i procházku se Zelingerem, který to ve své výpovědi popřel. Předseda senátu Ježek se také snažil dohnat Hilsnera k doznání, že znal zavražděnou Anežku Hrůzovou, ale nepovedlo se mu to. Chtěl se také opírat o svědectví, která se ale v různých detailech lišila. Pak apeloval různými argumenty, že je mu vše jasné, aby se Hilsner přiznal. On však stále tomuto tlaku odolával a provolával svou nevinu. Stal se i terčem výčitek státního zástupce

[36] Parafrázováno
[37] Kovtun, J, (1994), s. 112.

Schneidera-Svobody, že lhal a zapíral. Karel Baxa se nenápadnými dotazy dotýkal otázky rituální vraždy, o které však sám nevyslovil nic. Tak pokračoval až do konce Hilsnerova výslechu. Ačkoli se Hilsnerův advokát Auředníček snažil vyvracet různá obvinění racionálními postřehy, nedosáhl přílišného úspěchu.

Nejvíce se očekávalo další den od výpovědí Františka Cinka, Petra Pešáka a Johany Vomelové. Cink mluvil znovu o třech mladících běžících k lesu, o Hilsnerovi a neznámém Židovi, avšak nevzpomněl si na barvu Hilsnerových šatů a tím si v podstatě protiřečil. Johana Vomelová opět opakovala, že v Hilsnerovi nepoznává onoho muže, kterého potkala v Polné u Březiny. Petr Pešák svou předchozí výpověď také opakoval. Přísahal, že viděl Hilsnera a dva další lidi. Hilsner však tvrdil, že Pešáka nezná a že mu připadá podivné, že nešel hned k soudu, ale vypovídá o tom až teď. Z těchto svědectví vyplynula hlavně časová linie, které se však bohužel nepřikládal ten pravý význam.

Následně padl návrh dr. Auředníčka o prozkoumání vzdálenosti, na kterou měl údajně pan Pešák identifikovat Hilsnera. Chtěl prozkoumat i jeho časové údaje, ale bohužel nebyl jeho návrh, aby se tohoto měření účastnil celý porotní soud, schválen. I přesto ale vyslali do Polné soudního adjunkta Baudyše, aby danou věc prozkoumal. Baudyš podal soudu 15. září zprávu, která v podstatě vyvracela Pešákovo tvrzení, že mohl rozpoznat totožnost osoby u lesa na tak velkou vzdálenost, tedy na 676 metrů. Auředníček se snažil i získat korekci lékařské zprávy, která nemohla přímo doložit, že rezavé skvrny na kalhotách pocházely od krve. Lékařskou zprávu pak označil za nejasnou, ale oba jeho protivníci, Schneider-Svoboda a Karel Baxa, byli opačného názoru. Novou lékařskou zprávu tedy nedostal. Auředníček se velice snažil Hilsnera očistit a velice dobře také argumentoval, když někdo vypovídal v neprospěch obžalovaného. Na přetřes však přišla i otázka krve. Polenští lékaři dr. Prokeš a dr. Michálek v podstatě nevyvrátili fámy o rituální vraždě a připustili, že krev mohla být úmyslně zachycena a odnesena. (Kovtun, J. 1994)[38] Vypovídalo ještě několik lidí a „kdyby byl proces s Leopoldem Hilsnerem probíhal v ovzduší politického klidu a střízlivého úsudku, byli by si museli soudci a porotci dalších pět svědectví vyložit ve prospěch obžalovaného.“[39] Některé výpovědi si často protiřečily, avšak na to nebyl brán velký zřetel.

[38] Parafrázováno
[39] Kovtun, J. (1994), s. 195.

Když se soudní přelíčení chýlilo ke konci, poslední den byla celá soudní síň plná. Znovu byly zopakovány indicie, které měly vést k určitosti Hilsnerovy viny – údajně měnil 29. března oblečení, byl viděn u Březiny, Zelinger nepotvrdil společnou procházku po náměstí, apod. Schneider-Svoboda, ač se vyhýbal motivu a poukazoval hlavně na okolnosti, a Karel Baxa se velmi rázně pustili do svých závěrečných řečí, kde se často odkazovali na výpovědi svědků. Zdenko Auředníček začal svou závěrečnou řeč vyvracováním pověstí o rituální vraždě na základě odborných posudků. Srovnával také časové údaje vyplývající z různých svědectví, ze kterých by mohla vyplývat nevina obžalovaného. Narazil však na ostré odpovědi státního zástupce i Karla Baxy. Předseda Ježek také nebral motiv jako směrodatný a svým výrokem o jisté spoluúčasti Hilsnera na spáchaném zločinu, který vyřkl již na začátku samotného procesu, vlastně zveřejnil svůj vlastní názor na věc.

V sobotu 16. září byl Leopold Hilsner odsouzen za aktivní spoluúčast při vraždě Anežky Hrůzové. Soud se definitivně usnesl, že vraždu spáchalo více lidí. Navrhovaný trest měl být smrt provazem. (Kovtun, J., 1994)[40] „Soud se krátce poradil a vynesl rozsudek: Leopold Hilsner je vinen zločinem úkladné vraždy a odsuzuje se k trestu smrti, k náhradě útrat soudního řízení a k náhradě za pohřebné ve výši 97 zlatých.“[41] Lidé v ulicích pak Karlu Baxovi provolávali slávu, kdežto Zdenko Auředníček byl terčem velké kritiky a opovržení. Ihned se rychlostí blesku šířily zprávy o rozsudku a pověra o rituální vraždě se okamžitě vryla do povědomí všech lidí, např. i díky vzniku různých písní a rýmovaček.

Radost okolních lidí zvýšil Hilsner svým přiznáním, které podal čtyři dny po rozsudku. Téměř oslavnou náladu podnítil fakt, že Hilsner nadiktoval dvě jména spolupachatelů – Jošua Erbmann a Salomon Wassermann. Bohužel je nemohli strážci pořádku zatknout ihned, neboť se někde toulali a byli nezvěstní. Odsouzený Hilsner si vymyslel takovou historku, aby jeho účast na trestném činu vraždy byla co nejmenší. Tímto doznáním si chtěl zachránit život. Oba muži označení za spolupachatele byli schopni ihned po předvedení před soud dokázat své alibi na onen den vraždy. Hilsner pak své tvrzení o účasti na vraždě Anežky Hrůzové odvolal, a když byl v listopadu vyslýchán, vrátil se k původní verzi, že o dění toho dne v Březině nemá nejmenší tušení.

[40] Parafrázováno
[41] Kovtun, J. (1994), s. 213.

Soudní adjunkt Baudyš, který měl významné pochyby o Hilsnerově vině a byl si vědom jeho zoufalého činu ve formě falešného přiznání, se rozhodl napsat dopis vrchnímu státnímu návladnímu. V tomto dopise popsal všechny své pochyby a také všechna jasná fakta, na která se soud příliš nezaměřil. Později byl Baudyšův dopis významným dokumentem v celém případu vraždy mladé ženy v Polné. Stejně tak byla důležitá díla T. G. Masaryka, který se do případu vložil.[42] Právě on začal zveřejňovat různé okolností, které dříve nepřišly na zřetel. Vydával také brožury. Vzešlo z toho několik jeho názorů, jako např. že mrtvola Anežky Hrůzové musela být do lesa přinesena. Pověst o rituální vraždě byla v roce 1900 opět vyvrácena a následně zase vyvolána.

Později se Hilsnerův případ dostal ke kasačnímu soudu, který měl projednat podanou zmateční stížnost. Zde účinkoval dr. Adolf Stein, který se snažil zasadit o to, aby bylo této stížnosti vyhověno. Upozorňoval na nelogické souvislosti a zabýval se znaleckými posudky od zahraničních odborníků ohledně pitevní zprávy a chybějící krve. Vnesl do rozsudku další pochybnosti a jeho snažení bylo opravdu vytrvalé. V té době se však v lese nedaleko Polné našly zbytky oděvu zmizelé Marie Klímové. Tato událost pak dala záminku dr. Ginzlovi, který zastával pozici žalobce místo Schneider-Svobody, aby se snažil spojit smrt i této dívky s Hilsnerovou osobou. Na to konto byli v Polné k okresnímu soudu předvoláni opět František Cink a Petr Pešák, kteří měli dosvědčit známost Hilsnera a Marie Klímové. Měli spolu oba vidět ve Zhoři a Hilsnera pak několikrát u místa, kde byla nalezena mrtvola oné dívky. Objevili se ještě další svědci, kteří údajně viděli Hilsnera s Klímovou ve Zhoři, ale žádný z nich nemohl dodat nějaký důkaz. Dne 25. dubna 1900 vydal kasační soud ve Vídni rozhodnutí o zrušení rozsudku z Kutné Hory a o novém projednání případu, tentokrát u soudu v Písku. Na toto rozhodnutí mělo největší vliv dobrozdání pražské lékařské fakulty.

Pak se objevila další dvě jména – státní zástupce Malijovský a soudce Šebánek. Oba mohli v novém procesu začít od začátku a nezainteresovaně, avšak nenašli nového svědka a opírali se o stará svědectví. Státní zástupce Malijovský se také výrazně zaměřil na vraždu Marie Klímové a v podstatě nebral vůbec v potaz dosavadní svědecké výpovědi, které by hovořily ve prospěch Hilsnera. Zavrhl i náznaky, že Anežka Hrůzová mohla být zabita doma, protože při prohlídce domu Hrůzových nebylo

[42] viz další kapitola

nalezeno nic zvláštního. Naopak se zaměřil na svědectví Petra Pešáka a musela se tak provést další zkouška. Soudní komise Pešákovi hodně ulehčila, protože nemusel poznat osoby, které viděl u lesa. Stačilo identifikovat jejich šaty. Dr. Auředníček však apeloval na to, aby svědek musel určit identitu dvou osob, které osobně zná. Pešák však nepoznal ani šaty, ani pokrývky hlavy a nedokázal popsat ani pohyby, které vykonávaly osoby u Březiny. Bohužel pro něj nemohl identifikovat ani dvě osoby jemu známé. I přes tyto skutečnosti si stále stál za svým tvrzením, že onoho dne určitě poznal Leopolda Hilsnera, hlavně podle charakteristických pohybů. Malijovský se však zaměřil na několik maličkostí, které Pešák zvládl poznat, a také se dovolával od píseckých lékařů potvrzené bystrosti svědka. Malijovský se tak začal soustředit na motiv pachatele a pověru o rituální vraždě chtěl odsunout do pozadí.

Náhle se objevil nový svědek z Polné Antonín Lang. Vypovídal, že 17. července 1898 slyšel Hilsnera a další dva Židy jak nabízejí mladé dívce doprovod a 3. dubna 1899 slyšel rozhovor Hilsnera, jeho matky, koželuha Rappa a jeho manželky. (Kovtun, J., 1994)[43] „Rappova manželka se obrátila k Hilsnerovi a ptala se ho: ‚Co tomu říkáš? Nebojíš se, nemáš strach?' Rapp prý na to řekl: ‚Jakej strach? Čeho by se bál? Chytil je někdo? Viděl je někdo? Tam je žádnej nechytil, je tomu konec.' "[44] Své otálení s výpovědí svedl na své chatrné zdraví. Byl předvolán k okresnímu soudu, kde svou výpověď zopakoval. Následně měl vypovídat i u soudu v Písku, který nastal po podání druhé žaloby na Leopolda Hilsnera státním zástupcem Malijovským. Tentokrát se obžaloba týkala spoluúčasti na vraždě Marie Klímové a neoprávněného obvinění Jošuy Erbmanna a Salomona Wassermanna z vraždy Anežky Hrůzové. 25. října tak začal druhý Hilsnerův proces. Profesor Masaryk se opět pustil do boje za nevinu obžalovaného. Dál vydával články a dovolával se důkazů. V píseckém procesu bylo během tří týdnů předvoláno přes 120 svědků. Byli to lidé, kteří svědčili už v Kutné Hoře, a také několik nových. Při výsleších se Hilsner stále bránil, že je nevinný. Ve hře byl znovu i Hilsnerův kamarád Zelinger. Dr. Auředníček ho vyslýchal ohledně skutečnosti, že sám nemá alibi na dobu vraždy Anežky Hrůzové, ale soud tomu nepřikládal téměř žádný význam. Celý proces měl podobný průběh jako v Kutné Hoře. Opět se objevily určité nesrovnalosti, kterých si téměř nikdo nevšímal, nelogický sled událostí, nesoulad jednotlivých výpovědí apod. Ačkoli tentokrát se nijak zvlášť

[43] Parafrázováno
[44] Kovtun, J. (1994), s. 386.

nemluvilo o rituální vraždě, stín vrhala stále. Státní zástupce pak v závěrečné řeči Hilsnera ještě více očernil. Odmítal Masarykův i Baudyšův úsudek o přenesení mrtvoly Anežky Hrůzové do Březiny a bránil se i možnému podezření Hrůzovy rodiny jako pachatelů. Dr. Auředníček opět upozorňoval na všechny nesrovnalosti v případu, na ovlivnění úsudků veřejností či nedostatek důkazů. Bohužel neuspěl ani tentokrát a Leopold Hilsner byl odsouzen 14. listopadu 1900 k smrti. Byla zamítnuta i zmateční stížnost v roce 1901.

Pak ale svitla Hilsnerovi naděje – požádal o císařskou milost. Ta mu byla poskytnuta a on se mohl zbavit myšlenky na brzkou smrt. Musel však počítat s doživotím. Veřejnost, především antisemitistická, se této skutečnosti bránila a pověry o rituální vraždě se vrátily do hovorů. Později, v roce 1907, byl Hilsner transportován do trestnice v Rakousku. Pak se v roce 1909 objevila možnost požádat o milost císaře Františka Josefa. Díky přičinění Malijovského, který viditelně chtěl Hilsnerovu smrt, nebyl Hilsnerovi prominut zbytek trestu. Ještě v roce 1915 proběhly pokusy dr. Auředníčka a židovské organizace ve Vídni o osvobození mladého muže z Polné. Opět nebylo vyhověno. Leopold Hilsner tak musel ve vězení strávit další léta, než se mu dostalo alespoň částečně za dostiučinění. 2 roky po nástupu nového císaře, Karla I., na trůn, dostal konečně milost. Neobjevily se jiné důvody k jejímu udělení, než které se dokládaly již v roce 1909 nebo v roce 1915, ale Hilsner mohl opustit svou celu. Dalších deset let žil pod jménem Leopold Heller. Pohyboval se po městech, žebral nebo se zabýval podomním obchodem. Je známo, že se oženil, ale děti neměl. Své poslední chvíle dožil v nemocnici ve Vídni, kde naposledy vydechl 9. ledna 1928. Příčina smrti není přesně známa.

(Kovtun, J., 1994)[45]

Leopold Hilsner strávil neprávem ve vězení 18 let. Může být tedy považován za další oběť v případu vraždy Anežky Hrůzové. Pravým pachatelem měl být Anežčin bratr Jan. Údajně se k činu přiznal na smrtelné posteli, ale kněz, kterému se před smrtí zpovídal, tuto informaci nepotvrdil. Každopádně je s podivem, jak neprofesionálně se dokázali chovat soudní úředníci, žalobci a další účastníci procesu. Vše se zakládalo na domněnkách, spekulacích a nelogických souvislostech. Jak málo stačilo, aby se lidé

[45] Parafrázováno

poddali pověsti, která neměla důkazů. Jak málo stačilo, aby pověst zasáhla do racionálního myšlení a ovlivnila život nevinného člověka. Proč se vlastně vynořili svědci, kteří „určitě“ věděli o vině obviněného? A jak se mohli cítit protivníci nevinného Hilsnera, když se objevil skutečný možný pachatel? V podstatě nejsou známy ani pocity samotného Leopolda Hilsnera. Nikdo se ho na ně neptal nebo je vůbec nezaznamenal. Nebyl důvod, když většina účastníků soudu byla přesvědčena o jeho nesporné vině. Tento justiční omyl poznamenal naši historii a měli bychom si z něj vzít příklad. Vždy je třeba se zamyslet a hledat důkazy, než začneme podávat závěry. Je také nutné uvést, že skutečný pachatel nebyl nikdy nalezen.

5 Odraz hilsneriády v díle T. G. Masaryka

Profesor Tomáš Garrigue Masaryk, působící na pražské univerzitě, se nikdy nebál vystoupit proti něčemu, s čím nesouhlasil nebo co odsuzoval. Nezajímala ho sláva ani veřejné odsouzení. O polenském případu se dozvěděl dopisem od svého bývalého žáka Sigmunda Münze. Rituální vraždu jako takovou považoval Masaryk za uzavřenou, protože znal historická fakta a vědecké posudky týkající se tématu. Zmiňoval se o tom, že polenský případ by neměl mít souvislost s rituální pověrou, protože tato pověra byla prezentována jako tajný akt. Zastával však názor, že určití antisemité mohou zajít do extrému, a proto je třeba proti tomu vystoupit. Svůj pohled na věc nechal Münze otisknout. Masaryk sám se s Židy setkával již jako malý kluk. V tehdejší době byl poznamenán typickou antisemitistickou výchovou a pověru o rituální vraždě znal. Nejprve se židovských spoluobčanů bál, ale na školním výletě viděl svého spolužáka modlit se v bahně a pochopil. Pochopil, že když se může Žid modlit, tedy v něco věřit, jsou jeho předsudky naprosto bezpředmětné. Celkově se ve své tvorbě před vraždou Anežky Hrůzové nijak zvlášť nezmiňoval o Židech. Občas popsal jejich postavení v rámci náboženství nebo celkově v rámci společnosti. Ke spoustě témat se vyjadřoval pouze z důvodu provokace. Cítil se být vyprovokován a „prostě musel“ promluvit.

(Kovtun, J., 1994)[46]

Masaryk neznal ani Polnou ani Hilsnera. Hlavním důvodem jeho vložení se do tohoto případu bylo jeho přesvědčení. K obžalovanému Hilsnerovi nechoval téměř žádné sympatie. Tedy zpočátku. Nedokázal hlavně pochopit, že lidé, kteří mají v našem státě zastávat spravedlnost, se nechali ovlivnit veřejností, pomluvami a pověrami. Jeho stanovisko popsal v roce 1913 v dvoudílném článku v časopise Čas. (Toman, L. 2007)[47]„A tu zas musím prohlásit: není pravda, že rituální vražda je pověra lidová. Není pravda, že lid tuto pověru a jen lid drží... Inteligence je za tuto pověru odpovědna. Neboť inteligence je povinna myslet v zájmu svém a svého národa.“ [48] V jeho dalším rozhodování o vložení se do případu ho utvrzovala i tehdejší politická situace. Jednalo se o konec vlády hraběte Thuna a následné zrušení jazykových nařízení. Svůj podíl měl také jeho bývalý student Münz a jeho intervence za jednání Masaryka proti

[46] Parafrázováno
[47] Parafrázováno
[48] Profesor Masaryk o rituální pověře. Čas, 25. listopadu 1913, roč. 27, č. 324, s. 2.

nespravedlnosti. V neposlední řadě i Masarykovo setkání s Aloisem Zuckerem. Alois Zucker byl Žid a bývalý poslanec. V samotnou rituální vraždu nevěřil, ale nevyvrátil možnou skutečnost, že existuje skrytá sekta. Profesor Masaryk se díky takovému názoru učeného člověka rozhodl zasáhnout.

Byl si jistý, že pověra o rituální vraždě lze s určitostí vyvrátit, ale zatím neměl ponětí o detailech procesu. Vložil se do případu i s tím, že musel dostudovat alespoň základy forenzní medicíny. Zároveň však uskutečňoval i konzultace s odborníky. Nemohl si nevšimnout jasné sugesce ze strany žalobců, obzvláště dr. Baxy. Věděl, že by stačilo odkrýt nedostatky a znovu je uvést na světlo, a proto žádal přezkoumání celého procesu. Zároveň byl informován o průběhu soudním adjunktem Baudyšem. Masaryk se rozhodl vydat brožuru o tomto případu, která měla sloužit jako jakási „jeho odpověď" na momentální dění. Její název byl Nutnost revidovati proces Polenský. Bohužel byla zkonfiskována, aby se zabránilo kritice rozsudku. Snahy o šíření brožury pokračovaly, avšak spíše neúspěšně. Když se přece jen brožura trochu rozšířila, objevily se negativní reakce nejen z tisku, ale také z veřejnosti. Náhle proti němu stáli i jeho studenti, kteří ho v podstatě obviňovali ze zrady, a on musel přestat přednášet.

O celý případ se začal Masaryk zajímat až po kutnohorském procesu. Druhý Hilsnerův proces v Písku však bedlivě sledoval a vyjadřoval se k jeho průběhu. Nevěřil některým svědkům a vcelku hodně pochyboval zejména o svědectví Petra Pešáka, který měl Hilsnera poznat na vzdálenost 676 metrů. Celkově kritizoval celý písecký proces, protože opět nebyla dokázána Hilsnerova vina. Zmínil i možnost uvažovat o Anežčinu bratrovi jako o možném pachateli. Masaryk chtěl jednoduše spravedlnost a jeho kritika padla i na nadcházející rozsudek. Jeho boj však zaznamenal alespoň menší úspěchy, jako to, že vzdělaní čeští lidé přestali věřit či pochybovat o uskutečnění rituální vraždy.

(Toman, L., 2007)[49]

Profesor Masaryk se rozhodl řádně prozkoumat pitevní zprávu Anežky Hrůzové. Jeho rozhodnutí bylo namístě, neboť oslovení odborníci vyjádřili zděšení nad prací soudních lékařů z Polné. Součástí jeho šetření byla nezbytná návštěva tohoto malého městečka na Vysočině. Poprvé se v Polné objevil 4. prosince 1899. Jeho návštěva byla velice diskrétní. Po městě a okolí ho provázel Antonín Bretisch. S ním také naplánoval

[49] Parafrázováno

celou prohlídku míst spojených s vraždou i včasný odjezd do Vídně, kde se chtěl zastat Baudyše ohledně obvinění z porušení předpisů. Jelikož se v té době Masaryk netěšil přízni veřejnosti, rozhodl se pro pseudonym dr. Gottlieb Boeck - novinář. Toto jméno patřilo jeho příteli. Za celé pondělí 4. prosince si Masaryk alias dr. Boeck prošel město, obhlédl místo činu v Březině, prošel Malou Věžnici a zastavil se také ve Ždírci u Hrůzovy rodiny, kde mluvil s bratrem zavražděné. Celý pobyt v Polné proběhl tak, jak si naplánoval – tiše.

Ve Vídni se pak Masaryk sešel s dr. Steinem, který figuroval ve zmatečním řízení u kasačního soudu. Po návratu do Prahy měl cizí návštěvu – kaplana z Polné Edvarda Kasala a studenta práv Jana Malíře. Edvard Kasal se právě chystal vydat brožuru, kde by se mohla objevit obvinění proti T. G. Masarykovi, že se dopouští lží, a kde nesouhlasí s jeho názory na Židy. Po rozhovoru s Masarykem se však Kasal rozhodl vydání brožury přehodnotit. Zároveň byl tento mladý kaplan ve styku s polenskými lékaři, čehož chtěl Masaryk využít.

Do Polné se jako dr. Boeck vrátil hned za týden, tedy 11. prosince. Tentokrát se ho měl ujmout právě Kasal. Měl domluvit schůzku s lékaři dr. Prokešem a dr. Michálkem, ale opět neprozradit pravou totožnost brzkého návštěvníka. Bohužel Kasal Masaryka nevyzvedl na nádraží, jak byli domluveni, a tak se Masaryk vydal do Polné pěšky. A to rovnou za zmíněnými lékaři. Doma byl jen dr. Michálek. Zdálo se, že znal pravou identitu příchozího muže, ale nedal nic znát. Oba k sobě měli rozporuplný vztah, ale rozhovor byl veden klidně. Alespoň tak to lze vyčíst z Masarykových poznámek. Masarykovi byl zajištěn nový průvodce, který ho dovezl do Březiny. Byl jím Alois Pojman a jeden pomocník. V Březině pak profesor poctivě změřil vše, co potřeboval. Znovu se přesvědčil o svých předpokladech. O jeho opuštění Polné existuje několik spekulací. Někdo tvrdí, že Masaryk odjel velice rychle, neboť se prozradila jeho totožnost. On sám však o návštěvě v Polné nenapsal nic špatného, naopak místní obyvatele popisoval jako milé lidi. O pár dní později dostal omluvný dopis od pátera Kasala, který po rozhovoru s dr. Michálkem nabyl dojmu, že Masaryk mohl změnit svůj názor na věc. Opak byl pravdou. Masarykovi pak 16. prosince vyšla replika v časopise Čas, kde odporoval argumentům polenských lékařů a vlastně se zčásti postavil přímo proti nim. Psal o tom, že Anežka Hrůzová byla zavražděna jinde, přidal svá měření

apod. Lékaři si však stáli za svým názorem a označili Masaryka za povrchního. Jednoduše jen získal další protivníky.

(Kovtun, J., 1994)[50]

Díky Masarykovi, který byl veřejnosti velice dobře znám, se Hilsnerovu procesu dostalo řádné publicity. Ještě před jeho účastí v případu se touto aférou zabývala dobová média, avšak Masaryk tomu dodal ještě větší zájem veřejnosti. Díky tomu se stal více neoblíbený u veřejnosti i u svých studentů, ale přesto si za svou věcí rozhodně stál. Kromě již zmíněné brožury psal několik dalších článků, převážně do časopisu Čas. Vždy vyjádřil svůj názor k probíhajícímu vyšetřování a dalším událostem v případu. Většinou publikoval své nesouhlasy s řízením a apeloval na lidský rozum. Bojoval tak za své přesvědčení a proti antisemitistickým stanoviskům, které se v mnohých zaryli do hloubky. Jeho postoje k hilsneriádě a zážitky z oné doby pak zveřejnil Karel Čapek v knize Hovory s T. G. M.

V Hovorech T. G. Masaryk opět uvedl, že nebojoval přímo za Hilsnera, ale proti pověře rituální vraždy. Do tohoto boje se dostal díky zveřejnění jeho názoru v Neue Freie Presse. Hovoří také o nutném studiu fyziologie a kriminalistiky, kterou se dříve nezabýval. (Čapek, K. 2009)[51] K jeho návštěvě města Polná uvedl: „Zajel jsem i do Polné, abych prohlédl místo zločinu a jeho okolí. Pak řekli, že jsem za to placen od Židů.“[52] Dále se vyjadřuje i postoji jeho studentů, kteří ho neposlouchali a jen křičeli. Nikdo z nich se neodvážil s profesorem diskutovat. Zároveň dodává, že v období války si na jeho působení v hilsneriádě vzpomněl i světový tisk, na kterém měli podíl právě Židé, a psal o jeho politice v kladném smyslu. Masaryk tedy poznal sílu tisku z obou stran. Jednou ho očerňoval, podruhé mu pomáhal.

(Čapek, K., 2009)[53]

Právě proto, že byl Masaryk sociolog a racionálně uvažující člověk, využil svého postavení, aby se vložil do případu hilsneriády. Nebylo mu lhostejné, jak lidé smýšleli,

[50] Parafrázováno
[51] Parafrázováno – Karel Čapek vydal knihu Hovory s T. G. M., která má několik částí. V těchto částech je zmapován celý život T. G. Masaryka. Kniha je psána v ich-formě, takže je to pro čtenáře velice autentické. Může si představit, že sám poslouchá našeho 1. prezidenta. Jeho názor na věc je vždy zajímavý.
[52] Čapek, K., 2009, s. 96.
[53] Parafrázováno

protože věděl, že fakta nejsou objektivní. Snažil se dokázat sílu a váhu odborných posudků a odvrátit tak davovou sugesci. Vydal dvě brožury, kde vysvětlil své názory. Obě jsou sestaveny podle vyšetřovacích postupů, které prováděl, a stylisticky upraveny jako detektivní vyšetřování. O celém polenském případu pak informoval články i dopisy. Je úctyhodné, že ve své snaze o vyvrácení pověry nepolevil ani po tom, co ho jeho studenti i veřejnost označili za zrádce. Kdyby i dnes bylo víc takových lidí, kteří mají postavení a nebojí se reakce veřejnosti, možná by to tu vypadalo jinak.

6 Závěr

Z vraždy mladé dívky se stala aféra, která trvala několik let. Fenomén pověry se tak stále opakoval a mnozí ho neustále udržovali „naživu“. O velkou část života tak přišel mladý muž, který se v podstatě provinil jen tím, že neměl práci a byl znám tím, že se poflakoval. Kdyby se dal průchod logice a vědecké argumentaci, nemusel ve vězení strávit takovou dobu. Dále se ukázalo, že ne vždy se člověk může spolehnout na své okolí. Naopak se velmi snadno může dočkat zrady a opovržení od lidí, kterým dříve věřil. Mohou na něj útočit také lidé, které vůbec nezná, a výrazně mu tak přitížit. Kdo by pak neztrácel i tu poslední naději, když pak stojí sám proti „celému světu“? Smutné je, že téměř nikdo nebral žádný ohled na obžalovaného, takže se nemohl téměř nijak bránit. Fakt, že lidský rozum nemusí vždy ustoupit veřejnému přesvědčení, se naštěstí projevil. Tomáš Garrigue Masaryk se veřejně postavil velké mase lidí, čímž si získal můj obdiv. Ustál i opovržení, kterého se dočkal, když chtěl dokázat pravdu. Ne nadarmo se stal prezidentem a získal přízvisko „Osvoboditel“.

Při psaní této práce jsem několikrát navštívila Městské muzeum Polná, kde mi bylo umožněno nahlédnout do depozitáře, historických výtisků různých knih a novinových článků. Případ polenské vraždy z roku 1899 a následný proces s obžalovaným Leopoldem Hilsnerem byl znám i v zahraničí. Tato skutečnost je doložena v příloze ve formě francouzského novinového článku. Jak již bylo zmíněno, dobová média měla v celém procesu významný vliv. I dnes by bylo možné při výuce mediální výchovy poukázat právě na případ hilsneriády, jak velké manipulace s veřejností a jejím míněním mohou dosáhnout. Na základě studia literatury k tématu by bylo možné vybrat vhodné pasáže pro výuku a na nich žákům konkrétně ukázat, jak média záměrně negativně prezentovala někdy neověřená fakta.

Po prostudování dostupné literatury k tomuto případu lze i po letech vyjádřit údiv nad tím, jak jednoduše se dali lidé zmanipulovat a jak fungoval tehdejší soudní systém, který nevzal v potaz ověřená fakta a nedal průchod spravedlnosti. V současnosti jsou již známé nové kriminalistické metody, které by tehdejší vyšetřování velmi usnadnily. Ačkoliv tehdy známy nebyly, bylo dle mého názoru možné postupovat pečlivěji a obezřetněji vůči projevům rasové nesnášenlivosti. I v tomto směru by případ hilsneriády mohl být ve výuce zařazen proto, aby si žáci mohli uvědomit, jak

nespravedlivé je obvinění pouze z důvodu rasové odlišnosti. Historie se změnit nedá, ale žáci se poznáním konkrétních historických příkladů mohou alespoň trochu poučit a pochopit, že i ten nejmenší detail může hrát významnou roli.

Případ hilsneriády v kontextu dějin Polné ukazuje na smutnou historickou skutečnost, že předchozí zajímavé a bohaté dějiny města Polná zůstávaly nepovšimnuty na úkor prezentace hilsneriády. Ve své práci jsem chtěla zmínit důležité historické okamžiky dějin města, aby bylo zřejmé, že hilsneriáda ve skutečnosti znamenala pouze jednu událost, které se dostalo nebývalého mediálního zájmu a velké prezentace v dobovém tisku. Lze jen doufat, že o dějiny Polné bude nadále zájem i díky muzejním expozicím a novodobým historickým studiím historiků, archivářů, muzejníků a dalších badatelů.

7 Literatura

ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. M.* 1. vydání. Praha: Fragment, 2009. ISBN 978-80-253-0752-6.

ČEJKA, Jiří a kol. *Polná 1242-1992*. 1. vydání. Polná: Městský úřad, 1992.

HARTL, Friedrich. *Das Wiener Kriminalgericht*. Strafrechtspflege vom Zeitalter der Aufklärung bis zur österreichischen Revolution. Graz: Hermann Böhlaus Nachf. Gesellschaft m. b. H., 1973. ISBN 3-205-07001-1.

KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské město v Polné*. II. vydání. Polná: Linda, 2000.

KOVTUN, Jiří, *Tajuplná vražda*. Případ Leopolda Hisnera. Praha: SEFER, 1994. ISBN 80-900895-9-3.

PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum, 2005. ISBN 80-86889-11-4.

PLAŠIL, Filip. *Historie děkanského chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Polné.* Polná: Linda, 2007.

POJMON, František. *Polná*. Popis dějepisný, místopisný a statistický. Polná: ROMANCE, 1991.

POLÁK, Stanislav. *T. G. Masaryk*. Za ideálem a pravdou. Praha: Masarykův ústav AV, 2004. ISBN 8086495205.

PRCHAL, Jan. *POLNÁ*. 1. vydání. Polná: Linda, 2010.

PRCHAL, Jan. *Polná v 19. století*. 1. vydání. Polná: Linda, 2005.

PRCHAL, Jan. *Polná ve 20. století.* 1. vydání. Polná: Linda, 2006.

RÉRYCH, Břetislav. *Zkáza města Polné 4. srpna r. 1863. Rodáci a obyvatelé města Polné.* Polná: Městská spořitelna, 1935.

ŠIMKA, Alois. *Zkáza Polné*. K stému výročí zhoubného požáru 4. srpna 1863 podle B. Rérycha. B. d., b. m., 14 stran.

TOMAN, Libor. *TGM a Hilsneriáda*. 1. vydání. Polná: Linda, 2007.

VOMELOVÁ, Marta. *Sborník DOTYKY - Židé v dějinách Jihlavska*. Jihlava: Státní okresní archiv Jihlava a Muzeum Vysočiny Jihlava, 1996.

Internetové zdroje:

http://slovnik-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/antisemitizmus-antisemitismus

http://www.kzhp.cz/clanek/zasluhy-richarda-belcrediho-pri-pomoci-pohorelym-po-pozaru-mesta-polne-r-jan-prchal-27
http://www.muzeum-polna.cz/hrad-a-zamek/majitele
http://www.kzhp.cz/clanek/klester-jan-prchal-19
http://www.pametihodnosti.cz/slovnik/538/ostrev_ostrve.html

Článek z časopisu:
MASARYK, Tomáš Garrigue. Profesor Masaryk o rituální pověře. *Čas*. Praha: Pokrok, 1913, roč. 27, č. 324.

Příležitostné tisky:
PRCHAL, Jan. Synagoga v Polné. Polná: APAGE, 2007.
PRCHAL, Jan. Židovské město. Polná: APAGE, 2007.

Ostatní zdroje použité v příloze:

Archiv Klubu Za historickou Polnou

Archiv Městského muzea Polná

8 Příloha

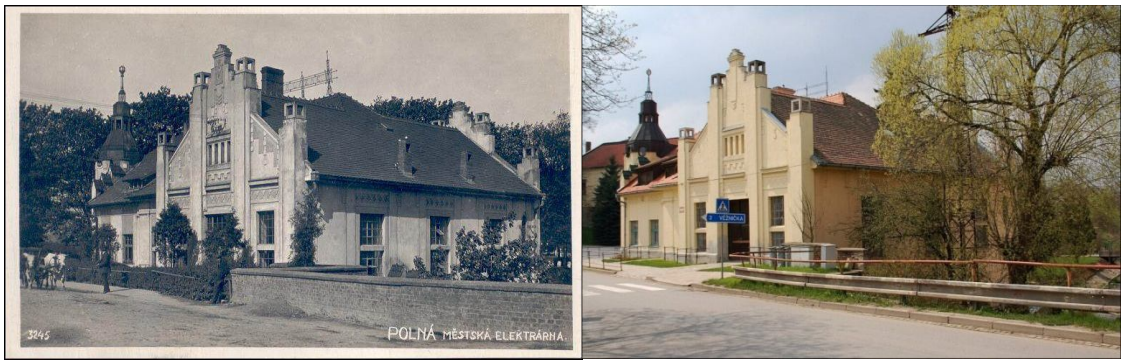

Obrázek 1, 2 - Budova městské elektrárny

Obrázek 3, 4 - Nádvoří hradu

Obrázek 5 - Chrám Na Nebevzetí Panny Marie

Obrázek 6 - Interiér Chrámu Na Nebevzetí Panny Marie

Obrázek 7 - Pohlednice z dob hilsneriády

Obrázek 8 - Místo vraždy Anežky Hrůzové

Obrázek 9 - Rodný dům Anežky Hrůzové

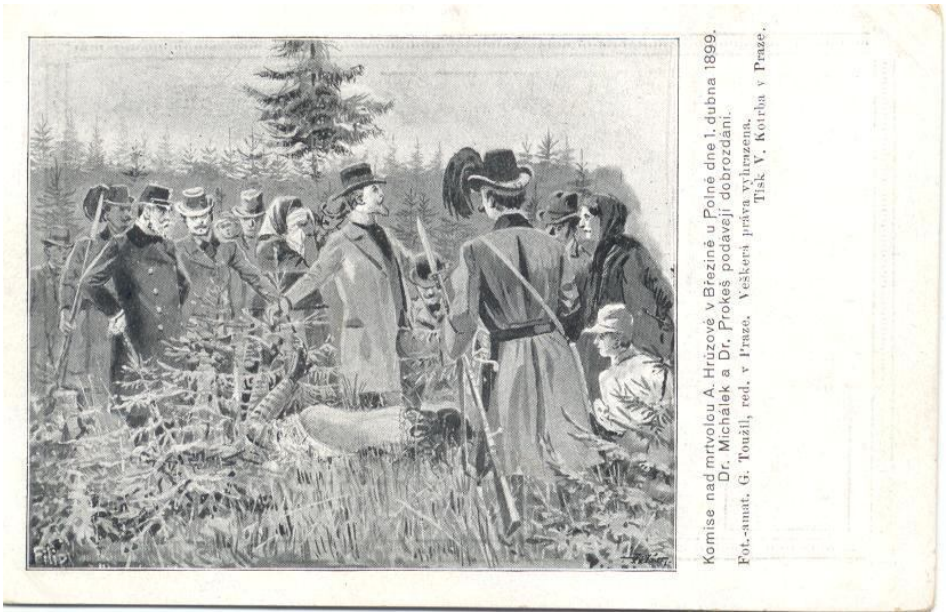

Obrázek 10 - Vyobrazení vyšetřující komise na místě činu

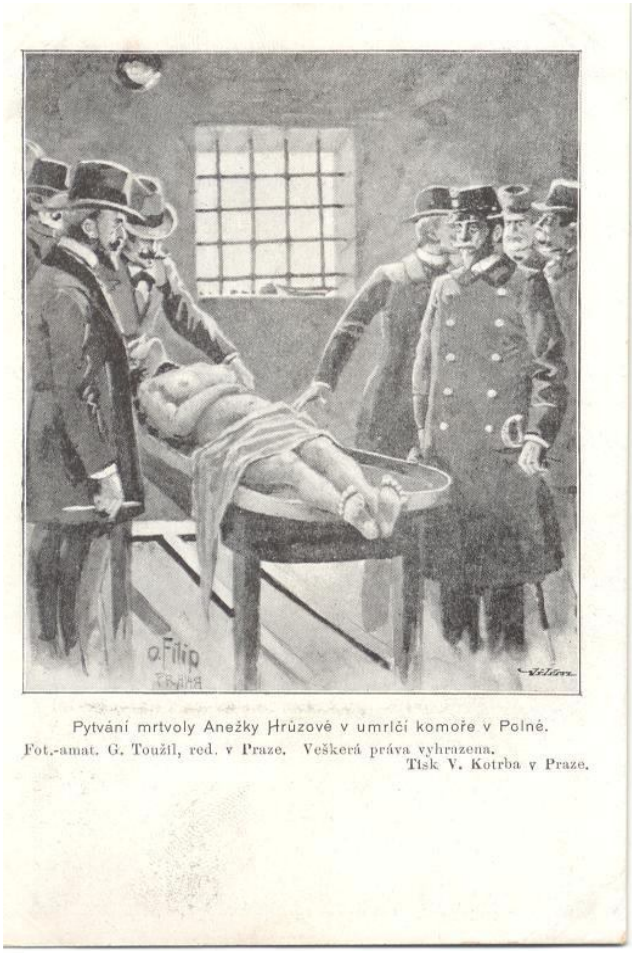

Obrázek 11 - Vyobrazení pitvy zavražděné

Obrázek 12 - Anežka Hrůzová

Obrázek13 - Vyobrazení rituální vraždy

Fs 45233/24
Po-20K/3/24

Příloha Radikálních Listů k číslu 317.

V Praze, dne 15. listopadu 1900.

Hilsner odsouzen k trestu smrti provazem.

Polenské vraždy.

Den sedmnáctý.

V Písku, dne 14. listopadu 1900.

Rozsudek.

Dle data právě dneškem uplyne 21. den od početí procesu, tři plné týdny. Tato doba až na 4 dny, 3 neděle a 1 svátek, celá strávena projednáním procesu tak velikého svým rozsahem, tak významného ve své podstatě a tak pozoruhodného nejen svým průběhem, nýbrž i tím, co mu předcházelo, co kol něho se kupilo. Celý ten aparát justiční, který od prvého přelíčení se rozehrál, vyčerpav málem celou partituru trestního řádu, celý ten aparát dneškem ustává ve své zimniční činnosti — snad konečně již definitivně. Ještě jen několikeré otočení koleček tohoto aparátu, aby jeho činnost byla úplně dokonána.

Budou-li tím dohrány tragedie polenské — to zatím nevíme a není také uvažování o tom cílem těchto řádků.

Zatím promluvil soud, autorisován hlasy soudců z lidu, pronesen ortel nad zločincem. Není však jen trest posledním slovem, které společnost pronáší nad tím, kdo se proti ní provinil; poznala-li, kde je rána na její těle, nespokojí se povrchním líčením, odstraněním vředu, jde dále a hledá, není-li zde zárodek další choroby, není-li její organismus ohrožen dalším jitřením.

O tom ovšem promluví a promluviti musí jiné instance než je soud, instance vyšší, jichž jednání není sevřeno úzkými mezemi trestního řádu, kde smí se promluviti volně a odkud může vyjíti hlas, před nímž musí se skloniti každý.

*

Jestliže každý den ze tří neděl, co proces trval, mohl se vykázati návštěvou obecenstva četnější než bylo žádoucno, přesahoval nával zvědavého posluchačstva dnes, v den vynešení rozsudku, každou míru. Každý, kdo pod jakoukoli záminkou a jakýmkoli způsobem mohl vniknouti do síně porotní, tlačil se zde a způsoboval pravá muka všem, kteří musili pracovati: soudu, porotě, zpravodajům.

Vzduch byl horký jako v rozpálené peci a tetelil se jako v největším letním žáru. Teplo sálající z lidských těl bylo zvyšováno napjetím, horečnou zvědavostí, rozčilenou nedočkavostí.

Cosi děsného, těžkého, dusivého leželo v té palčivé atmosféře a rozpálená nálada stoupala od zahájení líčení během dlouhého, jednotvárného resumé předsedova a porady poroctů až k okamžiku kritickému, kdy šedovlasý vrchní porotce pronesl za absolutního ticha osudné rozhodnutí . . .

*

Ráno slibuje pěkný den, jistě lepší předcházejících dní pochmurné, vlhké nálady podzimní.

Již krátce po 8. hodině schází se obecenstvo před soudní budovou; ti, kdož mají lístky, vpouštění jsou ihned do porotní síně, která se naplňuje již od ¼ 9. hod. ranní.

Jinak ruch na ulici nezměněn.

Posádka písecká má hotovost.

*

Praha byla po celý den v napjatém očekávání zpráv z Písku. Známí potkávajíce se na ulicích pozdravují se místo obvyklými frázemi otázkou: „pustí ho, odsoudí ho?“ Blíží se hodina poledni, napjetí roste. Z restaurací, kaváren a jiných veřejných místností docházejí telefonické dotazy do redakcí. Mezi dvanáctou a druhou hodinou nestačíme odpovídati do telefonu: dosud není zpráv. Nikoho nenapadá, že v tu dobu nešli ještě porotci k poradě.

Poledníky jdou na dračku, ale nemohou ovšem uspokojiti: mají jenom začátek resumé předsedova.

*

Ve 2 hod. 45 m. vylepili jsme na návěštní desku telegram z Písku, dle něhož se porota odebrala v 1 hod. 45 m. k poradě. Zástupy lidu kupí se kolem desky návěštní, zpráva ta jde od úst k ústům. Aspoň něco!

*

O 8 hod. 43 min. počíná předseda svoje resumé.

Zvláště se obírá dobrozdáním fakulty a odporučuje je bedlivé pozornosti poroctů.

O 1. hod. 45 min. resumé skončeno.

Po příslušném poučení odcházeji porotci o 1 hod. 50 min. k poradě.

Zvolna míjí čas, očekávání roste. Málokdo opouští svoje místo těžce pro tento den dobyté v porotní síni.

Konečně vracejí se porotci na svá místa, mocné zašumění jako šlehnutí bičem protíná prostor porotní síně nad stěsnanými hlavami obecenstva, v tichém očekávání napjatými a neodvratně obrácenými k lavicím poroctů.

Soudní dvůr i zástupcové stran zaujímají svoje místa. Prázdným na podiu zůstává jen místo obžalovaného, který venku očekává výrok poroctů.

Vrchní porotce Hlaváček oznamuje výsledek porady poroctů, ve 3 h. 20 m., ti zodpověděli:

I. hlavní otázku:

Jest obžalovaný Leopold Hilsner vinen, že dne 29. března 1899 kolem 6. hod. večer v lese „Březině“ v Polné proti Anežce Hrůzové, dceři Marie Hrůzové z Malé Věžnice, v úmyslu, aby ji usmrtil, takovým způsobem činil, že z toho pošla smrt její, a že vražda spáchána byla způsobem potupným?

12 hlasy ne,

II. hlavní otázku:

Jest obžalovaný Leopold Hilsner vinen, že v noci ze dne 17. ke dni 18. července 1898 v lese „Mršníku“ blíže Polné při tom, když proti Marii Klímové, dceři Františka a Anny Klímových z Horní Věžnice v úmyslu, aby usmrcena byla, takým způsobem činěno bylo, že z toho smrt její pošla, v tomtéž úmyslu způsobem činným spolupůsobil?

12 hlasy ano,

III. hlavní otázku:

Jest obžalovaný Leopold Hilsner vinen, že v měsících září a říjnu 1899 Josua Erbmanna a Šalamouna Wassermanna u c. k. krajského soudu v Hoře Kutné pro vymyšlený na ně zločin vraždy na Anežce Hrůzové udal a tamtéž je před spoluvězni takovým způsobem obvinil, že obvinění jeho příčinu k pátrání proti nim zavdati mohlo a skutečně zavdalo?

12 hlasy ano.

1. otázku eventuální:

(pro případ, že porotci na první hlavní otázku záporně odpověděli): Jest obžalovaný Leopold Hilsner vinen, že dne 29. března 1899 kolem 6. hodiny večer v lese „Březině“ u Polné při tom, když proti Anežce Hrůzové, dceři Marie Hrůzové z Malé Věžnice, v úmyslu aby byla usmrcena, takovým způsobem a způsobem potupným činěno bylo, že z toho smrt její pošla, v tomtéž úmyslu ruky své na ni vztáhl aneb způsobem činným spolupůsobil?

12 hlasy ano.

Pak uveden do soudní síně obžalovaný.

Za hrobového ticha předčítá mu zapisovatel p. Strouhal verdikt poroctů.

Státní zástupce činí své návrhy.

Zástupcové soukromých účastníků likviduji soukromoprávní nároky svých stran.

Soud o 3. hod. 25 min. odchází k poradě.

O 3. hod. 40 min. porada skončena.

Soud zaujímá svá místa a předseda rada Winter prohlašuje

rozsudek,

jímž **Leopold Hilsner** uznán vinným ve směru žaloby a odsuzuje se

k trestu smrti provazem.

Z Písku, tel. zp. ve 4. hod. 5. m. Poškození soukromí účastníci odkázáni na pořad práva. Dr. Auředníček ohlásil zmateční stížnost. Hilsner rozechvěn, ale s úsměvem na rtech vyslechl rozsudek. Před soudní budovou tvoří se zástupy. Ozývají se jednotlivé výkřiky souhlasu. Při odchodu ze soudní budovy uspořádány dru. Baxovi hlučné ovace.

Obrázek 14, 15 - Článek Radikálních listů (Po-20K-3-24)

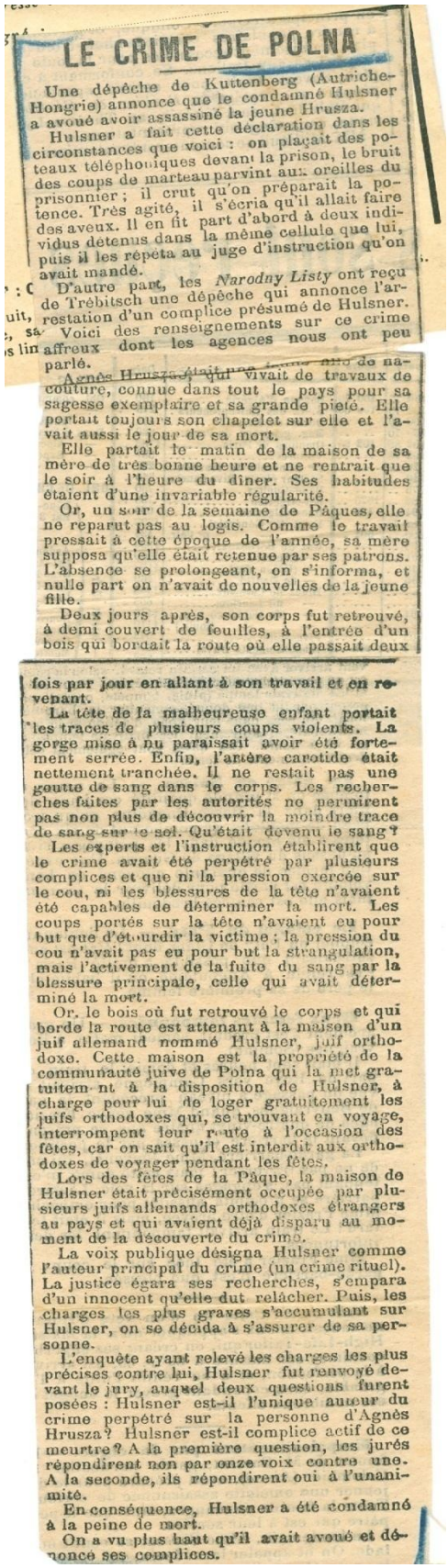

LE CRIME DE POLNA

Une dépêche de Kuttenberg (Autriche-Hongrie) annonce que le condamné Hulsner a avoué avoir assassiné la jeune Hrusza.

Hulsner a fait cette déclaration dans les circonstances que voici : on plaçait des poteaux téléphoniques devant la prison, le bruit des coups de marteau parvint aux oreilles du prisonnier ; il crut qu'on préparait la potence. Très agité, il s'écria qu'il allait faire des aveux. Il en fit part d'abord à deux individus détenus dans la même cellule que lui, puis il les répéta au juge d'instruction qu'on avait mandé.

D'autre part, les *Narodny Listy* ont reçu de Trébitsch une dépêche qui annonce l'arrestation d'un complice présumé de Hulsner. Voici des renseignements sur ce crime affreux dont les agences nous ont peu parlé.

Agnès Hrusza, [illegible] qui vivait de travaux de couture, connue dans tout le pays pour sa sagesse exemplaire et sa grande piété. Elle portait toujours son chapelet sur elle et l'avait aussi le jour de sa mort.

Elle partait le matin de la maison de sa mère de très bonne heure et ne rentrait que le soir à l'heure du dîner. Ses habitudes étaient d'une invariable régularité.

Or, un soir de la semaine de Pâques, elle ne reparut pas au logis. Comme le travail pressait à cette époque de l'année, sa mère supposa qu'elle était retenue par ses patrons. L'absence se prolongeant, on s'informa, et nulle part on n'avait de nouvelles de la jeune fille.

Deux jours après, son corps fut retrouvé, à demi couvert de feuilles, à l'entrée d'un bois qui bordait la route où elle passait deux fois par jour en allant à son travail et en revenant.

La tête de la malheureuse enfant portait les traces de plusieurs coups violents. La gorge mise à nu paraissait avoir été fortement serrée. Enfin, l'artère carotide était nettement tranchée. Il ne restait pas une goutte de sang dans le corps. Les recherches faites par les autorités ne permirent pas non plus de découvrir la moindre trace de sang sur le sol. Qu'était devenu le sang ?

Les experts et l'instruction établirent que le crime avait été perpétré par plusieurs complices et que ni la pression exercée sur le cou, ni les blessures de la tête n'avaient été capables de déterminer la mort. Les coups portés sur la tête n'avaient eu pour but que d'étourdir la victime ; la pression du cou n'avait pas eu pour but la strangulation, mais l'activement de la fuite du sang par la blessure principale, celle qui avait déterminé la mort.

Or, le bois où fut retrouvé le corps et qui borde la route est attenant à la maison d'un juif allemand nommé Hulsner, juif orthodoxe. Cette maison est la propriété de la communauté juive de Polna qui la met gratuitement à la disposition de Hulsner, à charge pour lui de loger gratuitement les juifs orthodoxes qui, se trouvant en voyage, interrompent leur route à l'occasion des fêtes, car on sait qu'il est interdit aux orthodoxes de voyager pendant les fêtes.

Lors des fêtes de la Pâque, la maison de Hulsner était précisément occupée par plusieurs juifs allemands orthodoxes étrangers au pays et qui avaient déjà disparu au moment de la découverte du crime.

La voix publique désigna Hulsner comme l'auteur principal du crime (un crime rituel). La justice égara ses recherches, s'empara d'un innocent qu'elle dut relâcher. Puis, les charges les plus graves s'accumulant sur Hulsner, on se décida à s'assurer de sa personne.

L'enquête ayant relevé les charges les plus précises contre lui, Hulsner fut renvoyé devant le jury, auquel deux questions furent posées : Hulsner est-il l'unique auteur du crime perpétré sur la personne d'Agnès Hrusza ? Hulsner est-il complice actif de ce meurtre ? A la première question, les jurés répondirent non par onze voix contre une. A la seconde, ils répondirent oui à l'unanimité.

En conséquence, Hulsner a été condamné à la peine de mort.

On a vu plus haut qu'il avait avoué et dénoncé ses complices.

Obrázek 16 - Článek o případu z francouzských novin (Po-20K-47-2_01)